

Irmfried Eberl – velitel Treblinky s lékařským titulem / Irmfried Eberl – Head of Treblinka With a Medical Degree

Michal Chocholatý

Abstrakt

Studie má za cíl vystihnout relevantní milníky v nacistické kariéře rakouského lékaře Irmfrieda Eberla, prvního velitele vyhlazovacího tábora Treblinka. Zvláště ní důraz přitom klade právě na jeho činnost bezprostředně spjatou s působením v tomto vyhlazovacím táboře, kde vytvořil podmínky pro to, aby se stal držitelem rekordu v počtu zavražděných osob, jehož dosáhl za pouhých pět týdnů. Součástí studie je i Eberlův životopis, ze kterého je patrná ideologická radikalizace tohoto člověka, jež ho velice přímočaře dovedla až do Treblinky. Přípravu tohoto tábora na likvidační provoz provázela Eberlova neobyčejná agilnost, se kterou přistupoval k plnění svých úkolů. V Treblince zaslepila racionální uvažování doktora medicíny nacistická ideologie, ta poskytla živnou půdu proto, aby pošlapal hlavní myšlenky svého povolání. Ztráta racionálního úsudku mu přesto nezabránila v tom, aby se i nadále pohyboval v prostředí, kde byla plánovaná smrt a mučení vězňů nacistických táborů na denním pořádku. Tak jako mnozí jeho kolegové, i on ordinoval jedinou medikaci, kterou byla smrt, i když v různých podobách.

Abstract

The present paper aims to capture relevant milestones of the „extermination career“ in the life of Austrian physician Irmfried Eberl, a first commandant of extermination camp Treblinka. It primarily focuses on his activities directly connected with his work in Treblinka. In this extermination camp, Eberl created the conditions that helped him to become a record holder in the number of murdered persons, achieved in only five weeks. A part of the paper presents Eberl's biography which shows his ideological radicalization that led him very directly to the threshold of Treblinka. The preparations of the camp for homicidal operation were accompanied by Eberl's extraordinary agility to fulfil his tasks. The duties he performed at Treblinka had clouded his judgement. The Nazi ideology gave him a fertile ground to defile the main principles of his medical profession. Despite having lost his rational opinion, he continued to be a part of an environment where planned death as well as torture of the prisoners of Nazi camps were a daily occurrence. Like many of his colleagues, he prescribed only one medication, that of death in various forms.

Klíčová slova: Irmfried Eberl; vyhlazovací tábor; Treblinka; SS-Sonderkommando; plynové komory.

Key words: Irmfried Eberl; extermination camp; Treblinka; SS-Sonderkommando; gas chambers.

Úvod

Tento článek je mikrohistorickou sondou do bezpochyby nejtemnější životní etapy rakouského lékaře MUDr. Irmfrieda Eberla, jehož lze považovat za prvního velitele vyhlazovacího tábora Treblinka.¹ Jeho působení v tomto táboře, na které se text zaměřuje, je vymezeno obdobím zhruba pěti týdnů, během kterých zde došlo na prostoru sedmnácti hektarů k jedné z bezpochyby nejrychlejších a největších masových vražd v dějinách lidstva. Územní i časové limity však dokázali nacisté systémově natolik efektivně skloubit, že ve výsledku znamenaly vytvoření podmínek pro jeden z nejtragičtějších milníků židovské historie. Treblinka se stala hrobem židovského národa a zároveň nesmazatelným, byť mnohdy přehlíženým symbolem holocaustu. Během období, které jen o trochu přesahovalo jeden rok, v ní našlo smrt na 850 000 Židů, přičemž značná část byla usmrcena právě v počátečních týdnech táborového provozu, za který byl zodpovědný právě Eberl. Za jeho vlády bylo v Treblince vyhlazeno okolo 300 000 Židů, což představuje 35 % celkového počtu treblinských obětí. Tento počet však připadá na období pouhých třiceti sedmi dnů, přičemž zbylých 65 % obětí bylo vyhlazeno za dobu rovnající se přibližně třem stům padesáti dnům, což je takřka desetinásobek. Když se pak celková treblinská statistika smrti porovná s Osvětimí, která je, jak poznamenal Franciszek Piper, celosvětovým symbolem židovské genocidy v období holocaustu, ačkoli v ní zahynulo „pouze“ 20 % z 5–6 milionů židovských obětí,² dojde se ke zjištění ještě výraznějšího kontrastu. Ten z Treblinky činí „nejsmrtelnější“ tábor vzhledem k počtu usmrcených a době, za kterou bylo realizováno. Podle Pipera zahynulo v Osvětimi (KL Auschwitz) od 1 100 000–1 500 000 vězňů.³ Přitom je nutné poukázat na skutečnost, že Osvětim byla táborem s několika desítkami pobočných táborů. První vězeňský transport vězňů sem dorazil 14. června 1940,⁴ přičemž tábor byl osvobozen 27. ledna 1945.⁵ Tato fakta tedy činí z Treblinky mimořádně výkonný smrtící instrument, jehož účel byl jediný: vyhlazení vysídlenců. Jakkoli efektivně však byly v Treblince nabízené možnosti využity, prvotní hektické období nakonec vedlo ke kolapsu systému,

¹ Někdy bývá za prvního velitele považován konstruktér Treblinky Richard Thomalla.

² REDER, Rudolf. *Bełżec*. Kraków: Fundacja Judaica, PMOB, 1999, s. 7.

³ CZECH, Danuta (et al.). *Auschwitz – nazistowski obóz śmierci*. Osvětim: PMOB, 1998, s. 189–190.

⁴ CZECH, Danuta (et al.). *Auschwitz – nazistowski obóz śmierci*, s. 22.

⁵ CZECH, Danuta (et al.). *Auschwitz – nazistowski obóz śmierci*, s. 278.

jenž si vyžádal nutnost reorganizace. Přesto se v dějinách holocaustu najde jen málo analogií, které by bylo možné přirovnat k událostem likvidačního běsnění, jež propuklo onoho treblinského léta roku 1942. Léta, které řídil Irmfried Eberl.

Životopis Irmfrieda Eberla

Irmfried Georg Rolf Eberl (tak znělo jeho celé jméno) se narodil 8. září 1910 v Bregenzu na Bodamském jezeře. Měl dva starší bratry, nejstaršího Haralda, jehož považoval za svůj vzor a Ekharda. Matka se jmenovala Theresia Josefina Eberlová, otec, Josef Franz Eberl, byl inženýr. Původně člen katolické církve, ze které však vystoupil, aby přijal protestantsví. Zanedlouho se však vzdal i protestantské církve. Jakožto zastánce ideje velkoněmeckého sjednocení považoval myšlenky katolické církve za nepřátelské. To se odrazilo i v náboženském smýšlení jeho potomků. V rakouské první republice rezonovaly křesťanské myšlenky především v silné politické straně křesťanských sociálů, kteří byli v očích zastánců rasově a antisemitsky orientovaných spolků, v jejichž kruzích se začali sourozenci Eberlovi pohybovat, považováni za ideologické nepřátele. Irmfried se během svých studentských let aktivně angažoval v potírání křesťanskosociálních shromáždění ve Voralbersku.

15. června 1928 odmaturoval Irmfried jako sedmnáctiletý a zároveň nejmladší ze svého třídního ročníku na Bregenzském gymnáziu. Původně měl v plánu studovat práva, ale nakonec se rozhodl pro medicínu. V Innsbrucku vstoupil v prvním semestru 28/29 do radikálního buršáckého studentského spolku Germania, čímž navázal, po vzoru svého bratra Haralda, na příslušnost k některému z německy laděných vlasteneckých spolků. Již na gymnáziu byl členem spolku Nibelungia, v kterém působil i Harald. V průběhu let 1928–1935 se zvolna vychylovalo těžiště jeho národnostního sebeurčení, které původně přirozeně vycházelo z identity „Rakušana“. Později se však cítil jako „Rakušan-Němec“ a nakonec se zcela ztotožnil s identitou „Němce“. Dne 8. prosince 1931 vstoupil do strany NSDAP s členským číslem 687095. V červnu 1933⁶ však byla v Rakousku NSDAP zakázána.

V roce 1935 promoval Eberl na doktora medicíny. Od února 1935 pak pracoval na 2. lékařském oddělení nemocnice Rudolfova nadace ve Vídni, poté v tuberkulózním sanatoriu Grimmenstein, kde zůstal do března 1936. Ve stejném roce přesídlil do Německa, kde mu byl přidělen statut politického uprchlíka č. 13943. Zde byl nejprve zaměstnán v muzeu hygieny (Deutsches Hygiene-museum), kde se od roku 1933 pořádaly propagandistické výstavy podbarvené nacionálně-socialisticky orientovanou rasovou ideologií. Dále pracoval na

⁶ JEŘÁBEK, Martin. *Konec demokracie v Rakousku, 1932–1938: Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Praha: Dokořán, 2004, s. 140.

poliklinice v Drážďanech-Neustadt a od května 1936 do 31. března 1937 ve státní nemocnici v Dessau. V létě 1937 se stal asistentem v sanatoriu Birkenhaag v Berlíně-Lichtenrade, aby následně změnil své působíště nástupem do zaměstnání v Hlavním zdravotním úřadu v Berlíně (Hauptgesundheitsamt der Stadt Berlin). V červnu 1938 se oženil s Ruth Rehmovou v Bregenzu, který byl po anšlusu Rakouska z března téhož roku součástí říše. Od února 1940 byl činný v „Gemeinnützige Stiftung für Anstaltspflege“.⁷ Ve stejném měsíci se hlásil do služby ve Státní nemocnici v Brandenburku (jednom ze šesti nejvýznamnějších středisek provozujících program „eutanasie“ (T4), s níž měl přinejmenším již jednu zkušenost). Zde se účastnil „testovacího zabíjení“ pacientů. Stal se vedoucím vražedných aktivit provozovaných v tomto středisku. Mimo dohledu nad vlastním zabíjením pacientů bylo jeho pracovní náplní také organizování transportů do tohoto braniborského střediska smrti. V listopadu 1940 přestoupil do typologicky obdobného střediska Bernburg, taktéž v pozici vedoucího „sektoru smrti“.⁸ Kariéru ve střediscích „eutanasie“ však zřejmě odstartoval v Grafenecu, dalším ze šesti zmíněných středisek, kde se podle výpovědi sestry Pauline Kneisslerové objevil v roce 1940 za účelem „zaškolení se tu (pro práci s plynem, E. Klee)“.⁹ Eberl také podepisoval úmrtní listy zasilané příbuzným obětí, v nichž užíval pseudonym Dr. Schneider.¹⁰

Jeho krátké angažmá na východní frontě v roce 1942 obestírá několik nejasností. Podle některých zdrojů zde působil v rámci Organizace Todt. V minském regionu se během ledna až března 1942 údajně podílel na evakuaci raněných

⁷ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006, s. 7–36. Doposud nejpodrobněji vědecky zpracovaný životopis Irmfrieda Eberla je dílem rakouského lektora Michaela Grabhera, který zachycuje Eberlův život od jeho útlého dětství až do smrti v roce 1948. Iniciativa, jež Grabhera přiměla k sepsání díla, nepochybně vyplynula z faktu, že, jak se nechal sám slyšet, do roku 2006 neexistovala ucelenější práce zabývající se touto důležitou osobností holocaustu, a také ze skutečnosti, že jeho profesní působíště se krylo s místy, kde se Eberl držoval v počátcích své životní kariéry. Je to přirozeně právě Grabherova práce, kterou lze považovat za základní pramen pro sestavení Eberlova životopisu. Pokrývá však především období, které Eberlovu působnost ve funkci velitele Treblinky zasazuje do širšího biografického rámce, aniž by zde byla patrná snaha o hlubší analýzu Eberlovy role v táboře, jež by přesahovala dosavadní výzkum. Vyplnit tato bílá místa je naopak ambicí předkládaného článku. Grabherova kniha sestává z deseti kapitol, z nichž pouze sedmá se zabývá výhradně Eberlovou činností v Treblince a je nazvána: „Držitel rekordu“ v plynování – velitel vyhlazovacího tábora Treblinka (v orig. „Rekordhalter“ im Vergasen – Kommandant des Vernichtungslager Treblinka).

⁸ LEY, Astrid – HINZ-WESSELS, Annette (ed.). *The “Euthanasia Institution” of Brandenburg and der Havel. Murder of the ill and handicapped during National Socialism*. Berlin: Metropol, 2012, s. 119, 122.

⁹ KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2012, s. 97.

¹⁰ LEY, Astrid – HINZ-WESSELS, Annette (ed.). *The “Euthanasia Institution” of Brandenburg and der Havel. Murder of the ill and handicapped during National Socialism*, s. 120.

německých vojáků.¹¹ Podle jiných tvrzení však jeho úloha spočívala v něčem docela jiném. Pod vedením Viktora Bracka měl zabít (poskytovat milosrdnou smrt) těžce raněným a nemocným německým vojákům.¹² V dubnu 1942 byl odeslán na zaškolovací kurz do vyhlazovacího tábora Sobibor, kde se seznámil s povinnostmi velitele, které měl následně zúročit v budoucím táboře Treblinka.¹³ Jeho pobyt v Sobiboru lze prokázat korespondencí, kterou odtud odeslal například do Bernburgu.¹⁴ Je taktéž doloženo, že byl přinejmenším jednou ve služebních záležitostech ve vyhlazovacím táboře Belzec. Vyplývá to z výpovědi Ericha Fuchse, který byl Eberlovým podřízeným například ve středisku Brandenburg. Fuchs uvedl: „*V Brandenburgu jsem se dostal na území staré věznice. [...] Jednoho dne jsem se vydal na jiný dvůr a otevřel garážové dveře, protože jsem hledal nějaké nářadí. Jakkmile jsem ta vrata otevřel, sklouzly ke mně nahé mrtvoly, které byly nahromaděny v garáži. Po tom, co jsem se ořepal z prvotního šoku, šel jsem za Dr. Eberlem, abych mu vysvětlil, co se mi stalo. Řekl mi, abych se nejprve trochu uklidnil a pak mi vysvětlil, že ve středisku jsou zabíjeni nevyčísitelně nemocní. Pak mě ještě varoval, abych držel jazyk za zuby, protože jinak skončím v Sachsenhausen.*“ Potom, co byl Fuchs odeslán do Belzecu a dostal se zde do konfliktu s Wirthem, prosil Eberla, aby se k němu mohl vrátit: „*O několik dní později přišel do Belzecu Eberl a nabídl mně a Borowskému, abychom z Belzecu odešli. Ještě téhož dne jsme jeli na železniční stanici v blízkosti Treblinky.*“¹⁵

¹¹ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 7–36.

¹² LEY, Astrid – HINZ-WESSELS, Annette (ed.). *The “Euthanasia Institution” of Brandenburg and der Havel. Murder of the ill and handicaped during National Socialism*, s. 123.

¹³ V Chrostowského práci se objevuje překvapivé, avšak nanejvýš pochybné tvrzení, které navíc není nijak podloženo (chybí uvedení zdroje, ze kterého autor čerpal), o tom, že „*dalším krokem v Eberlově, kariéře’ byl experimentální vyhlazovací tábor v Chelmu, kde byl po krátkou dobu velitelem. Z Chelmu byl přesunut do Treblinky.*“ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*. London: Vallentine Mitchell, 2004, s. 36. Nejenže měl autor při uvádění názvu místa nepochybně na mysli vyhlazovací tábor ve vesnici Chelmno nad Nerem ve Wartheland, německy Kulmhof am Ner, který se nachází v centrálním Polsku a nikoli na východě jako větší město Chelm, ale zřejmě zaměnil i samotný tábor Chelmno za vyhlazovací tábor Sobibor, kde sice Eberl nebyl velitelem, ale alespoň zde prošel školením. Je také možné se domnívat, že Chrostowski čerpal z Donata, který uvádí: „*Po založení tábora Chelmno zde Eberl krátce sloužil jako velitel, načež byl pověřen výstavbou tábora v Treblince.*“ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*. New York: Holocaust Library, 1979, s. 274. Ačkoli je těžké určit, odkud Donat tuto informaci získal, přičemž pominul prokazatelný Eberlův pobyt v Sobiboru před jeho definitivním přeložením do Treblinky, Chrostowski zřejmě tuto informaci nekriticky převzal, a navíc ještě zaměnil Chelm s Chelmnem.

¹⁴ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (II/166, 86, 87). Eberlův strojopisný dopis z 26. 4. 1942 napsaný v Sobiboru. Dopisní hlavička obsahuje vedle personálií: „*z. Zt. SS-Arbeitslager Sobibor*“.

¹⁵ Archiwum Państwowe Muzeum na Majdanku. Fond Akta śledcze i procesowe w sprawie Josefa Oberhausera. XIX Kserok, 2066/XV. Výpověď Ericha Fuchse, Koblenz, 13. 11. 1969. s. 4–5, 11–12.

V Treblince se Eberl stal tzv. prvním operačním velitelem. Byl sem definitivně přemístěn nejspíše v druhém červencovém týdnu roku 1942, s jistotou pak lze tvrdit, že tomu nemohlo být dříve než 29. června, neboť dopis z tohoto data, který pochází ještě z Varšavy, hovoří o budoucím přeložení.¹⁶ Datace Eberlova dalšího dopisu, také ještě odeslaného z Varšavy, je 7. července. Wehrmachtfa-hrschein datovaný na 22. srpen 1942,¹⁷ který je podepsán Eberlem jakožto SS-Untersturmführerem a Kommandoführerem SS-Sonderkommanda Treblinka,¹⁸ naopak dokazuje, že tou dobou byl Eberl stále ještě ve funkci táborového velitele. Existuje však další Wehrmachtfa-hrschein, tentokrát datovaný na 9. září 1942,¹⁹ který byl vyhotoven v Treblince a je taktéž podepsán Eberlem, což je v rozporu s rozšířeným předpokladem, že Eberl opustil Treblinku na konci srpna 1942, po případě na začátku září 1942.²⁰ Stejně tak se má za to, že po odchodu z Treblinky se Eberl vrátil do Německa,²¹ což však rozporuje poznámka uvedená Michaelem Tregenzou, která odkazuje na Eberlův dopis z 11. ledna 1943, ve kterém Eberl píše svému příteli, veliteli kárné pracovní Treblinky,²² van Eupenovi²³: „*A jeli-kož odtud v brzké budoucnosti odejdu...*“ což může znamenat, že tou dobou byl stále ještě někde „na Východě“.²⁴ Anebo po určité době pobytu v Bernburgu opět

¹⁶ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/5, 147). Eberlův strojepisný dopis z 29. 6. 1942 napsaný ve Varšavě.

¹⁷ WEBB, Chris – CHOCHOLATÝ, Michal. *The Treblinka Death Camp. History, Biographies, Remembrance*. Stuttgart, Hannover: Ibidem Verlag, 2014, s. 424. Dokument pochází z Yad Vashem Archives. Navíc existuje prázdná obálka nadepsaná Eberlovým rukopisem a adresovaná jeho ženě Ruth, jež je datována na 25. srpna 1942 a nese razítko SS-Sonderkommando Treblinka. TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“. In: MURAWSKA-GRYŃ, Zofia (ed.) *Zeszyty Majdanka XV, Lublin: Państwowe Muzeum na Majdanku*, 1993, s. 10, pozn. 13.

¹⁸ Tábory okamžitě vyhlazeni pro Židy nesly oficiální označení SS-Sonderkommando.

¹⁹ WEBB, Chris – CHOCHOLATÝ, Michal. *The Treblinka Death Camp. History, Biographies, Remembrance*, s. 425. Dokument pochází z Yad Vashem Archives.

²⁰ Srov.: „*Dr. med. Irmfried Eberl [...] byl zbaven velení jen několik týdnů po započeti likvidační procedury, pravděpodobně na konci srpna nebo začátkem září 1942.*“ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 303.

²¹ Srov.: „*Eberl byl po svém přeložení z Treblinky delegován zpět na své staré působiště v Bernburgu. [...] Po svém návratu do Bernburgu na podzim 1942 [...] zorganizoval v lednu 1943 [...] propuštění 25 tamních zaměstnanců.*“ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 85–86.

²² Od podzimu 1941 fungoval trestanecký pracovní tábor Treblinka, vzdálený několik kilometrů od mladšího vyhlazovacího tábora. Pro odlišení mezi oběma tábory se v historiografii používá označení Treblinka I a Treblinka II. Obyvatelé okolních vesnic dodnes používají také označení „polská Treblinka“ a „židovská Treblinka“.

²³ Eberl udržoval s velitelem kárné Treblinky Theodorem van Eupenem poměrně úzký a zřejmě i přátelský vztah.

²⁴ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10, pozn. 13.

narukoval na nějaké východněji položené místo. Na druhou stranu je z dochovaných dokumentů patrné, že byl zpět v Bernburgu nejpozději právě v lednu 1943.

Následující období se vyznačuje jeho značnou profesní aktivitou, která pokračovala několik dalších měsíců. Zajímavé je zjištění, že na podzim 1943 byl opět mimo Bernburg, konkrétně v koncentračním táboře Osvětim, kde páchal lékařské experimenty na věznicích, mezi nimi vivisekce, tedy pitvy živých osob. K tomu nebyly, podle všeho, v Treblince, oproti Osvětimi jasně profilovanému táboru k okamžitému zabíjení, podmínky. Fritz Karl Albert Bleich, jenž byl zaměstnán u organizace T4 (krycí označení pro program „eutanasie“) a později pracoval v kartotéce Karla Brandta,²⁵ měl dobrý přehled o pohybech příslušníků této organizace do vyhlazovacích táborů, což doložil výpovědí: „*Do vyhlazovacího tábora Treblinka šli mimo jiné Christian Wirth²⁶ jako šéf, mnozí doktoři a další personál,*“²⁷ vypověděl v roce 1946 a dodal, že: „*Podle výpovědi spolupracovníků vím, že na podzim 1943 bylo několik doktorů z, nadace, mezi nimi Dr. Eberl z Bernburgu a Dr. Schumann²⁸ posláni do koncentračního tábora Osvětim, kde, jak mi bylo řečeno, prováděli vivisekce a další pokusy. V důsledku těchto experimentů zahynulo mnoho vězňů koncentračních táborů.*“²⁹ Eberlov další aktivity do začátku roku 1944 jsou nejasné. Je možné, že od podzimu do konce ledna vykonával pokusy na věznicích Osvětimi po boku nechvalně proslulých lékařů formátu Mengele, Clauberg, Schumann a další.

Dne 31. ledna 1944 obdržel povolávací rozkaz k vojenské službě. Byl přiřazen k výcvikovému praporu 203 v Berlíně-Špandavě, kde absolvoval základní výcvik. Jeho žena Ruth byla v rámci svého zaměstnání u DAF-Auslandsorganisation (Deutsche Arbeitsfront) přemístěna do Rumunska, kde byla ze zdravotních důvodů hospitalizována v bukurešťském lazaretu pro Luftwaffe. Zemřela 30. července 1944 v Mariánských lázních, kam ji manžel doprovodil.

²⁵ KLEE, Ernst. „*Euthanasie*“ im Dritten Reich. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2014, s. 328.

²⁶ První velitel tábora okamžitého vyhlazení Bežec, od srpna 1942 inspektor táborů Operace Reinhardt, tj. Bežec, Sobiboru a Treblinky.

²⁷ KLEE, Ernst. „*Euthanasie*“ im Dritten Reich, s. 328.

²⁸ Horst Schumann se v Osvětimi poprvé objevil již v červenci 1941. V listopadu 1942 zde pak začal se svými nechvalně proslulými sterilizačními pokusy za použití rentgenových paprsků. LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10. Lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014, s. 54–55. Schumann zůstal v Osvětimi do jara 1944. Podle výpovědi jednoho polského vězně to bylo právě někdy v říjnu 1943, kdy mu byla po ozáření Schumannovým přístrojem odoperována obě varlata. Zdá se tedy, že datum uvedené Bleichem nesouhlasí, neboť tehdy byl Schumann v Osvětimi již hodnou dobu a odešel až následující rok. KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*, s. 99–102. Buďto Bleichem zmíněný přesun Eberla a Schumanna do Osvětimi neproběhly ve stejném období, anebo je možné, že byl Eberl poslán do Osvětimi společně s Schumannem již na podzim 1942, nikoli až v roce 1943.

²⁹ Dobrozdání Fritze Karla Alberta Bleicha, 27. 11. 1946. [Online] Dostupné z: <<https://www.holocausthistoricalsociety.org.uk/contents/euthanasia.html>> [Cit. 2019-12-01].

Ruth nemohla mít děti, což ji velmi trápilo, a společně se svým mužem hledali řešení, jak tento problém vyřešit; mimo jiné využila ozdravného pobytu v Mariánských Lázních. Pouhou spekulací zřejmě zůstane, zda Eberl konzultoval se svými kolegy, především Dr. Mengelem v Osvětimi, který byl znám svými genetickými a reprodukčními pokusy, problémy, které měli Eberlovi s počtím potomka.

V říjnu 1944 byl Eberl na čtyři týdny přemístěn z Berlína na zdravotnické školení a od ledna následujícího roku byl nasazen na frontu. Počátkem dubna 1945 upadl na západní frontě do amerického zajetí. Byl poslán do tábora pro válečné zajatce v Dietersheimu poblíž Bingenu. Zde pracoval v tuberkulózním oddělení. V červenci byl propuštěn a po konci války se usadil v Blaubernu. V říjnu 1946 se oženil se svou novou přítelkyní Gerdou P., která mu v květnu 1947 porodila syna. V lednu 1948 byl mimo jiné na základě knihy Eugena Kogona *Der SS-Staat*, ve které figuroval jako pachatel ze střediska „eutanasie“ (na fotografiích jej identifikovalo několik jeho bývalých kolegů), poslán do vyšetřovací vazby v Ulmu.³⁰

V knize byl Eberl zmíněn jako vedoucí střediska Bernburg, ale dosud nebyl spojován s činností v Treblinkě. Treblinka byla přesto na jejích stránkách ve výčtu táborů zastoupena. Eberl se v knize objevil v souvislosti s dopisem, datovaným na březen 1943, tedy do období, kdy byl již více než půl roku z Treblinky pryč. Zmiňovaný dopis se týkal kremace mrtvol vězňů z jednoho pobočného komanda koncentračního tábora Buchenwald. Dr. Hoven, jenž měl záležitost na starost, hodlal mrtvé zpopelnit bez vydání úmrtního listu. Proto se obrátil s prosbou o pomoc právě na šéfa střediska v Bernburgu, tedy Dr. Eberla, jenž k věci přistoupil s „ *vynikajícím porozuměním a oba se setkali. Všechny nahromaděné mrtvolky vězňů z Schönbecku-Wernigerode byly dopraveny k Eberlovi do Bernburgu a tam spáleny bez úmrtních listů.*“³¹

Eberl odmítl jakoukoli spojitost s osobou objevující se v Kogonově knize, načež dokonce souhlasil, „*že člověk, jenž zabil tolik lidí, musí být volán k odpovědnosti*“.³² V kontextu s informacemi, s nimiž byl Eberl náhle konfrontován, mu muselo být čím dál jasnější, že se kruh uzavírá. Zatím však nikde nestála jediná zmínka o červencových a srpnových dnech roku 1942, které strávil v Generálním gouvernementu jako velitel Treblinky. Nepochybně si musel být vědom toho, že je jen otázkou času, než na něj bude uvalena vina i za toto mnohem závažnější období jeho nacistické minulosti. Bylo by tak zajímavé odhalit, zdali

³⁰ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 88–99.

³¹ KOGON, Eugen. *Der SS-Staat, Das System der deutschen Konzentrationslager*. München: Kandler Verlag, 1974, s. 256.

³² KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*, s. 97, GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 99.

si přečetl výpověď Oskara Bergera, svědka Treblinky pod jeho vládou, která je v Kogonově knize taktéž obsažena a jež líčí hrůzné prvky tohoto období.

Měl Eberl vůbec čas, aby se seznámil s jakýmkoli zprávami, které se do té doby dostaly z Treblinky ven, s reflexí od uprchlých vězňů, s raporty pro zahraničí a podobně? A jestliže ano, jak je vnímal? Bylo totiž zjištěno, že jeho nástupce Stangl se během svého dlouholetého pobytu v Jižní Americe velice zajímal o literaturu s tematikou vyhlazovacích táborů.³³ Měl Eberl do roku 1948 aspoň částečně podobný zájem? To už se zřejmě nikdy nepodaří zjistit. Jisté je, že tíha odpovědnosti, která na něj v onen okamžik dolehla, se mu měla stát v následujících chvílích osudnou.

Dne 16. února 1948 byl nalezen mrtvý. Jeho smrti předcházely tyto poslední okamžiky: „*V šest hodin odpoledne, když byli zadrženi zavedeni do svých cel, rozloučil se Eberl navzdory svému zvyku podáním ruky. V půl deváté dal zaklepním najevo, že jde spát. Příštího rána, v půl osmé, začal ve vazbě výdej kávy. Nejprve byl rozdáván chléb. Při tom vyšlo najevo, že si Eberl chléb nevzal. Jeden z vězňů proto zavolal do cely: „Pane doktore, vezměte si přece svůj chléb.“ Nic se nestalo. Onen vězeň se podíval po odsunutí záklopký dovnitř a spatřil Eberla, jak visí oběšen na topení. [...] Nikdo v té době netušil, že tento lékař [...] vedoucí plynovacího střediska Brandenburg na Havole a Bernburg na Sále byl taktéž prvním táborovým velitelem v Treblince [...] kde bylo během jednoho dne zabito více lidí než v Brandenburgu za mnoho měsíců.“³⁴*

V žalobě, která byla vyhotovena *ex post* v červnu 1948, stálo, že kdyby byl Eberl naživu, musel by za své zločiny proti lidskosti (Treblinka zde není vůbec zmíněna!) očekávat ten nejvyšší trest.³⁵

Příprava Treblinky

Dějiny rozeznávají pod označením Treblinka dva na sobě více méně nezávislé tábory, z nichž první byl starší než známější vyhlazovací tábor, který bývá z důvodu odlišení od prvního pracovního tábora nazýván Treblinkou II (v oficiálním názvosloví SS-Sonderkommando Treblinka). Označení Treblinka I a Treblinka II však není ekvivalentem k případnému označení tábor č. 1 a tábor č. 2 v rámci vlastní topografie Treblinky II. Posledně zmíněné rozlišení se obvykle užívá pouze

³³ Srov.: „*Eichmannův proces? zeptala se paní Stanglová. „Ano, Paul [Stangl] jej sledoval dychtivě. [...] četl o tom všechno, co bylo napsáno v brazilském a také německém tisku, který jsme měli. Jisté, četl o těch všech věcech mnohé, vždycky: novinové články a mnoho knih, které byly napsány.“* SERENY, Gitta. *Into That Darkness*. New York: Vintage Books, 1983, s. 352.

³⁴ KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*, s. 97.

³⁵ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 101–102.

v souvislosti s vnitřním členěním vlastního tábora Treblinka II a na Treblinku I se nevztahuje. Treblinka I byla od Treblinky II vzdálena asi dva kilometry.

Ryszard Czarkowski, někdejší vězeň starší Treblinky I, tedy kárného pracovního tábora, srozumitelně vysvětluje rozdíly mezi oběma tábory: „*Ne všichni přece vědí, že byly dvě Treblinky. [...] Treblinka I, známá v okolí jako ‚polská‘, kde jsem byl já [Czarkowski], v nacistickém názvosloví Arbeitslager Treblinka (pracovní tábor) [a] Treblinka II, vyhlazovací tábor pro Židy, který vznikl [...] v rámci tzv. konečného řešení židovské otázky [...] vedle druhově podobných, ale menších středisek smrti v Belžecu a Sobiboru [...] Velitelem [pracovního tábora] byl jmenován SS-Hauptsturmführer Teo van Euppen. [...] Vyhlazovací středisko Treblinka II zaujímalo oblast 14 hektarů písčitých, pouze zčásti zalesněných pozemků vesnice Wólka Okraglik. Stavba začala jarem 1942, a bylo k ní využito vězňů [z kárné Treblinky]. Všechn stavební materiál [...] dodávala kancelář Heinze Auerswalda. [...] Stavba byla oficiálně zakončena na konci června nebo počátkem července 1942.*“³⁶

Vedoucím výstavby vyhlazovacího tábora Treblinka (Treblinka II) byl pověřen SS-Hauptsturmführer Richard Thomalla, jenž za sebou měl splnění téhož úkolu v Sobiboru, kde byl v dubnu 1942 vystřídán Franzem Paulem Stanglem.³⁷ Thomalla se stal konstrukčním velitelem Treblinky, a to výhradně pro období její výstavby, což koresponduje s výpovědí dalšího z nacistických funkcionářů, Erwina Lamberta, jenž uvedl, že v době jeho příjezdu do Treblinky, která byla ve výstavbě, byl velitelem tábora právě Thomalla,³⁸ jenž zodpovídal za realizaci prací svěřených stavebnímu úřadu v Lublinu.³⁹ Zázemí pro výstavbu tábora a surovinové krytí pak zajišťovalo velitelství SS a policie obvodu Varšava.⁴⁰ Dvěma hlavními partnery byly firma *Schönbrunn* z Liegnitzu a varšavský koncern *Schmidt und Münstermann* (stavebník zdi varšavského ghetta).⁴¹ Na propouštěcím dokumentu Jana Sułkowského, který se podílel jako nucený pracovník na výstavbě tábora, je patrný podpis Lagerkommandanta SS Kommandanta Treblinka, Richarda Thomally. Nelze tedy souhlasit s názorem autora článku pro Göteborgs-Posten, Peterem Johnsonem, který k danému dokumentu napsal, že podpis na něm není čitelný a je možné, že jej vystavil samotný Stangl.⁴²

³⁶ CZARKOWSKI, Ryszard. *Cieniom Treblinky*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1989, s. 17–20.

³⁷ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*. Praha: BB/art, 2006, s. 47.

³⁸ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 50.

³⁹ KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*. Siedlce: Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince, 2002, s. 7.

⁴⁰ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 50.

⁴¹ HILBERG, Raul. *The Destruction of the European Jews: Student Edition*. Teaneck: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1985, s. 228.

⁴² Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego. Fond Relacje. Zeznania ocalałych Żydów, 301/7025. Polský překlad textu novin Göteborgs-Posten, článku Petera Johnsona „Nový svědek

Délka vlastního stavebního procesu se odhaduje na dva měsíce.⁴³ Thomalla se svým týmem nejprve prozkoumal lokalitu pro budoucí tábor a rozhodl, kde a jak zahájit práce. Sám pak na místě zůstal zhruba osm týdnů.⁴⁴ „Projektem i stavbou tábora smrti v Treblince byla pověřena speciální stavební skupina SS z Centrálního stavebního úřadu SS a policie v Lublinu, řízená SS-Obersturmführerem [sic!] Richardem Thomallou. [...] Ostatným drátem bylo oploceno 17 ha pozemků nacházejících se okolo 500 metrů od hlavní železniční trati a silnice Małkonia – Kosów Lacki. [...] V červnu 1942 byla položena nevelká železniční vlečka, napojující se na již existující úsek železnice vedoucí do štěrkovny, jež byla zakončena rampou. Stavební materiál byl dodáván z Varšavy,⁴⁵ Sokolowa Podlaského a Kosowa Lackého.“⁴⁶ K finálnímu oplocení území však pravděpodobně došlo až v pozdější fázi výstavby, neboť je známo, že jakmile byl tábor oplocen, už do něj nebyli pouštěni kvalifikovaní pracovníci.⁴⁷

Vlastní stavební práce zajišťovali polští a židovští vězni z kárného tábora Treblinka, ale i Židé ze sousedních měst,⁴⁸ popřípadě vesnic. Pracovníci, kteří se ocitli pod Thomallovým vedením, byli například Židé přivezení na nákladřácích z okolních vesnic Węgrów či Stoczek Węrowski.⁴⁹ Někteří z vězeňských dělníků však pocházeli přímo z varšavského ghetta. Jednalo se o skupinu berlínských Židů, kteří se měli stát jádrem stavební skupiny. Němci si je zřejmě vybrali proto, aby předešli jazykové bariéře. Je vysoce pravděpodobné, že právě z této berlínské skupiny nepřežil žádný Žid.⁵⁰ Na základě výpovědi „dvorního Žida“ Sznajdmana lze totiž konstatovat, že dosud převažující předpoklad, že „žádný z židovských dělníků využívaných ke stavbě tábora nepřežil“,⁵¹ je mylný, čehož je on sám nejlepším důkazem. Sznajdman, polský Žid ze Stoczku, který se na stavbě tábora podílel, totiž přežil prakticky celé funkční období včetně táborové vzpoury.

z Treblinky: „Jsem připraven svědčit proti Demjanjukovi“, s. 6.

⁴³ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 26.

⁴⁴ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, Líbeznice: Víkend, 2012, s. 149.

⁴⁵ Část stavebního materiálu a vybavení, potřebného k vybudování tábora, byla dodána z dílen ve varšavském ghettu. ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 52–53.

⁴⁶ KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*, s. 7.

⁴⁷ CZARKOWSKI, Ryszard. *Cieniom Treblinki*, s. 70.

⁴⁸ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 50.

⁴⁹ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 25. Právě Židé ze Stoczku zformovali původní táborový orchestr, který měl své místo pod stromem, asi 40 metrů od stavby s prvními plynovými komorami. K tomuto původnímu jádru se později připojili hudebníci z Varšavy. DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 106.

⁵⁰ KOPÓWKA, Edward – RYTEL-ANDRIANIK, Paweł. *Dam im imię na wieki (Iz 56,5). Polacy z okolic Treblinki ratujący Żydów*. Oxford, Treblinka: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2011, s. 77.

⁵¹ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 50.

Počínaje dubnem 1942 začali vězni s kopáním základů.⁵² Po položení železniční vlečky již mohly začít přijíždět vagóny s ostatným drátem,⁵³ jehož instalací vkročila výstavba tábora do své další fáze. Oplocením staveniště totiž došlo k redukci členů pracovních skupin na ty, kteří zde měli zůstat jako vězni. Od tohoto okamžiku již nebyvalo zvykem povolávat na práci pracovníky z okolí, jako tomu bylo na otevřené parcele. Oplocení tábora bylo jasným signálem, že zde vznikla zakázaná zóna, nepřístupná okolnímu světu. Ve výpovědi židovského vězně Treblinky Abrahama Krzepického se objevuje zajímavé tvrzení, že ještě na konci srpna 1942 s nimi u studny s nahromaděnými mrtvolami, které měli vězni vytahávat, pracoval Polák z trestního pracovního tábora Treblinka I.⁵⁴ To by mohlo znamenat, že po oplocení tábora a zahájení provozu zde byl tento pravděpodobně bývalý stavebník uvězněn, přičemž vyhlídky na únik odtud byly v takovém případě mizivé, v zásadě nulové.

SS-Unterscharführer Erwin Lambert, který byl pověřen dohledem nad výstavbou baráků a později dozoroval nad výstavbou nových plynových komor,⁵⁵ o svém dojmu z rané Treblinky řekl: „*Já a Hengs [August Hengst,⁵⁶ potažmo Hingst⁵⁷] jsme jeli autem do Treblinky. Velitelem tábora vyl SS-Hauptsturmführer Richard Thomalla. Treblinka se stále ještě stavěla. [...] Během této doby se žádné vyhlazování nekonalo. Thomalla byl v Treblince asi čtyři až osm týdnů. Pak přijel Dr. Eberl coby nový velitel tábora.*“⁵⁸

Irmfried Eberl, který odpovídal za přípravu tábora na vyhlazovací operace, napsal 29. června 1942 z Varšavy⁵⁹ své ženě Ruth dopis, ve kterém se již otevřeně

⁵² CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 33, pozn. 2.

⁵³ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 26.

⁵⁴ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 90.

⁵⁵ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 156.

⁵⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 154.

⁵⁷ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 41.

⁵⁸ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 50.

⁵⁹ Svoji úřadovnu měl Eberl v tzv. Brühlově paláci (Palais Brühl) v oddělení tamního SS- und Polizeiführera (SS-Oberführera) Dr. Ferdinanda von Sammern-Frankenegga, který byl zodpovědný za varšavský distrikt. Každý se čtyř základních distriktů (obvodů) Generálního gouvernementu (krakovský, lublinský, varšavský a radomský, později byl připojen distrikt haličský) měl svého SS- und Polizeiführera, jenž byl administrativním správcem svěřené oblasti v zájmu SS. Vrchní SS- und Polizeiführer sídlil v Krakově. Tito SS správci obvykle spolupracovali s civilními správci těchto oblastí, přičemž v Palais Brühl zastupoval civilní správce guvernér Dr. Ludwig Fischer. To z jeho iniciativy vznikl kárný tábor Treblinka I. Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Michaeliem Tregenzou (historik), dne 31. 1. 2014 v Lublinu. Rozhovor v autorově archivu. A KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*, s. 78, 81. Nicméně hlavní slovo v rozhodování o táborech Operace Reinhardt, a tedy i o Treblince, která se geograficky nacházela ve varšavském distriktu, měl šéf SS a policie lublinského distriktu SS- und Polizeiführer Odilo Lothario Globocnik, který byl klíčovou personou při „detronizaci“ Eberla. Ostatně pod jurisdikci lublinského

zmiňoval o svém nadcházejícím přemístění do Treblinky, přičemž uvedl i tamní adresu, na kterou mu měla manželka posílat poštu. V dopise shrnul shon, který provázal záležitosti týkající se příprav tábora na otevření, stejně jako si postěžoval na mnohé překážky, které se mu stavěly do cesty. Z dopisu vyplývá, že původně se počítalo s včasnějším zprovozněním tábora, které však muselo být revidováno a posunuto: „*Poslední dny provázal opravdový shon [v orig. eine tolle Hetzjagd], zvláště proto, že se stovební práce nachýlily ke konci a začalo nám být zřejmé, že nebudeme schopni dodržet termín 1. 7. jako konečný, přičemž jej budeme smět jen o trochu překročit. Kvůli mnoha komplikacím (uváznutí vozů, nehody, a v neposlední řadě papírová válka) se dostaneme s dokončením do prodlení. [...] Během tohoto týdne budu konečně [v orig. engültig] přemístěn do T. [krycí označení pro Treblinku]. Má tamní adresa je: SS-Untersturmführer Dr: Eberl, Treblinka b/Malkinia, SS-Sonderkommando.*“⁶⁰

Podle zvyklostí Eberl v tomto dopise použil krycí označení pro Treblinku, ačkoli záhy uvedl adresu v plném znění. Jak neopomněl analyzovat Grabher, v tomtož dopisu se objevuje i druhá adresa, tentokrát berlínská, přes niž mu měla manželka zasílat balíčky a věci (většího?) významu. Tato adresa: Berlin W 35, Tiergartenstrasse. 4 (Osteinsatz)⁶¹ odkazovala na centrálu organizace T4, resp. 14 f 13. S tou, jak se ukázalo později, když začal mít problém s administrativou a nezvládal táborový chaos, Eberla pojilo úzké pouto, díky němuž, zdá se, obcházel Globocnikovu administrativu.

Eberl měl být do tábora podle svých předpokladů přemístěn do neděle 5. července, ale ještě 7. červenceodeslal dopis z Varšavy, což by mohlo znamenat, že do tábora ještě převelen nebyl (anebo jel ve služebních záležitostech zpět do Varšavy, odkud dopis poslal), ale došlo k tomu bezprostředně po tomto termínu.

Eberl udržoval kontakt s komisařem varšavského ghetta Heinzem Auerswaldem a je možné, že si dopisoval přímo s Thomallou, který byl tou dobou na staveništi, popřípadě vyhledával v ghettu potřebné elementy, jež by dopomohly k výstavbě tábora. V rámci korektnosti je však nutné podotknout, že během výzkumu pro aktuální práci nebyl nalezen žádný dokument, který by korespondenci Eberl–Thomalla potvrzoval. Stejně tak je pravděpodobné, že před svým

distriktu náležely i zbylé dva tábory téže operace, tj. Bełżec a Sobibór.

⁶⁰ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/5, 147). Eberlův strojopisný dopis z 29. 6. 1942 napsaný ve Varšavě. Mnohé z Eberlových dopisů jsou transkribovány v knize: GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka* nebo v práci: HOFFMANN, Ute – SCHULZE, Dietmar. *Gedenkstätte Bernburg: Nationalsozialistische Zwangssterilisation und „Euthanasie“ in der Landes-Heil und Pflegeanstalt Bernburg – eine Dokumentation*. Dessau: Regierungspräsidium Dessau, 1997, s. 156–167.

⁶¹ GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*, s. 71.

definitivním převelením do Treblinky ji Eberl příležitostně navštěvoval, aby se tu setkal s Thomallou a vykonal inspekci nad postupujícími pracemi.

Jinými slovy, Eberl ve skutečnosti představoval jistého koordinátora celé výstavby, přičemž měl kancelář ve Varšavě na tamním velitelství SS a policie v Brühlově paláci, zatímco Thomalla působil jako přímý stavbyvedoucí. Ve dnech 19. června, 26. června a 7. července 1942 napsal Eberl dopisy doktoru Heinzi Auerswaldovi, od kterého požadoval okamžitou dodávku různých položek, nutných k dokončení úzkokolejky a elektrorozvodných zařízení v táboře.⁶² Elektrikářské práce, stejně jako instalaci generátoru, který dodával elektřinu do baráků a ubikací, měl na starosti Erich Fuchs.⁶³ Ten se znal s Eberlem z dřívějšíka, kdy byl jeho osobním šoférem, stejně jako spalovačem mrtvol v rámci programu „eutanazie“.⁶⁴ Fuchs vypověděl: „*Později jsem jel do Treblinky. V tomto vyhlazovacím táboře jsem nainstaloval generátor, dodávající barákům elektrické světlo. Práce v Treblince mi zabrala kolem tří až čtyř rušných měsíců. Během mého pobytu přijížděly transporty Židů, kteří se plynouvali, denně.*“⁶⁵ Fuchsovým asistentem byl SS-Hauptscharführer Lorenz Hackenholt, který v táboře instaloval potrubí pro přívod smrtícího plynu.⁶⁶

Dne 7. července Eberl oficiálně informoval Dr. Heinze Auerswalda, že *Arbeitslager* (krycí označení) Treblinka bude provozuschopný (v orig. *betriebsfertig sein*⁶⁷) v sobotu 11. července.⁶⁸ O dvanáct dní později pak přijel první masový železniční transport z varšavského ghetta, který prověřil připravenost tábora přijímat denně několikatisícové transporty vysídlenců z různých lokalit Generálního gouvornementu.

Eberl v Treblince

Ačkoli panují rozpory v otázce, kdy do tábora dorazil první transport, obecně se má zato, že to bylo 23. července 1942.⁶⁹ Tuto teorii zastává především přednosta

⁶² ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlašovaci tábory akce Reinhard*, s. 52–53.

⁶³ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 46.

⁶⁴ KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*, s. 160.

⁶⁵ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlašovaci tábory akce Reinhard*, s. 53.

⁶⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 52.

⁶⁷ GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Praha: G plus G, s. r. o., 2007, s. 378.

⁶⁸ Kopie originálu dopisu je pro českého zájemce k dispozici v obrazové příloze Glazarovy knihy: Tamtéž.

⁶⁹ Je nepochybné, že toto datum koresponduje se započítáním vysídlovací akce varšavských Židů, jejíž počátek je datován na 22. července 1942. Podrobné znění transportního nařízení lze nalézt v:

treblinské stanice, Polák Franciszek Ząbecki. Je ale možné jmenovat i řadu dalších autoritativních pramenů, které se ovšem opírají zejména o Ząbeckého stanovisko.⁷⁰ Na základě výpovědi Ryszarda Czarkowského je však nutné počítat s eventualitou, že některé sporadické transporty přijely do tábora mnohem dříve. Otázkou zůstává, jak početné byly a zdali tábor disponoval potenciálem oběti přijmout a zavraždit.

Je nepochybné, že Eberl byl do tábora definitivně převelen v prvním, nejpozději druhém červencovém týdnu 1942, kdy se zformovala družina jeho podřízených. Od počátku se připravoval na funkci operativního velitele, který bude dohlížet na vyhlazovací akce. Každý člen jeho personálu, předtím, než do něho byl začleněn, musel pronést slavnostní přísahu a podepsat speciální prohlášení, že o tom, co v táboře uvidí, zachová naprosté tajemství.⁷¹

Již v červenci 1942 byl do tábora přidělen SS-Stabschef Otto Stadie, vězni přezdívaný Fesele,⁷² který dostal na starosti táborovou administrativu a současně byl členem té části personálu, jež byla odpovědná za hladký příjem deportovaných do tábora.⁷³ Eberlovým zástupcem byl dne 23. července 1942 jmenován SS-Rottenführer Max Biela.⁷⁴ Dalším členem původního táborového personálu se stal SS-Hauptscharführer Alfons Lindenmüller, jenž přijel do tábora na počátku jeho provozu. Byl překvapen „že komplex nepůsobí ani trochu odstrašujícím dojmem. Příjezdovou silnici, baráky, dům velitele, muniční sklad, garáže a stanici pohonných hmot zdobila záplava květin.“⁷⁵ Dalším z členů rané táborové posádky byl SS-Unterscharführer August Hengst, který působil v Treblince od jara 1942 a plnil zde funkci kuchaře,⁷⁶ resp. proviantní spojky. Má se za to, že donášel Wirthovi o Eberlových poklescích. Učinil tak přinejmenším jednou, když mu ohlásil, že opilý Eberl nechal na stole v kuchyni tančit nahou židovskou tanečnici.⁷⁷ Bydlel s manželkou Augustou přímo ve Varšavě, odkud dojížděl do tábora. Jak vyplývá z fotografie, na které je zachycen se svou chotí a několika dalšími uniformovanými členy treblinské posádky, častokrát své kolegy v době jejich volna právě ve Varšavě hostil. Směl nosit civilní oděv a pro Treblinku obstarával zejména potraviny a další zboží pro personál.⁷⁸

KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*, s. 26–27.

⁷⁰ Viz ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 91.

⁷¹ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 20–21, 40. ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 26–27.

⁷² Jidiš výraz pro „bare!“: Stadie byl totiž poněkud tělnatější postavy.

⁷³ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 162.

⁷⁴ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 151. Podle Ernsta Klee se jmenoval Max Bilar, nikoli Biela či Bialas, jak je jeho jméno běžně a chybně uváděno v literatuře. KLEE, Ernst. „*Euthanasie*“ im *Dritten Reich*, s. 240, 547.

⁷⁵ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 53.

⁷⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 154.

⁷⁷ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 161.

⁷⁸ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, obrazová příloha, s. 6.

Podle výpovědi bývalého vězně Wolfa Sznajdmana probíhal vyhlazovací proces zpočátku v noci: „*Prvních několik týdnů vše probíhalo v noci. Během prvních dnů jsme si mysleli, že vagóny přijíždějí v noci, aby pokračoval transport dál, na východ. [...] Po nějakém týdnu, když jsme spatřili to oblečení skrze otevřené barákové dveře, kde ležely haldy oděvu (tehdy jsme pracovali poblíž, v truhlárně), nám začalo být vše jasné. Potom, co se všechny baráky zaplnily těmi hadry, bylo lidem [obětem] řečeno, aby se vysvlékali na prostranství, kde se navršily haldy oblečení a bot způsobem, jakým se kupí sláma na dvorech poblíž stodol.*“⁷⁹ Při konfrontaci s ostatními výpověďmi pocházejícími z tohoto období však nelze usuzovat na to, že by počáteční vyhlazovací akce probíhaly výhradně v noci, kam spíše jen přesahovaly. Je nutné si uvědomit, že, jak Sznajdman sám podotkl, on nebyl tím, kdo by se nacházel v centru dění exterminacího procesu, a proto je nutné brát jeho výpovědi ohledně těchto událostí pouze jako doplňující.

Na základě výše zmíněných informací však lze vyvodit, že v červenci v táboře ještě nevládl takový chaos, který udeřil s příchodem prvního srpnového týdne. Zpočátku zřejmě probíhaly vyhlazovací akce bez větších potíží. Teprve v průběhu několika nadcházejících týdnů došlo k rapidnímu zhoršení situace. Je možné, že se Eberl nechal zaslepit pocity z prvních dnů a nakonec přecenil své schopnosti i kapacitní potenciál samotného tábora, když akceptoval (anebo musel akceptovat) enormní navýšení počtu deportovaných. Tento zlom vystihuje Aradem citovaný SS-Unterscharführer August Hengst, který Eberla charakterizoval jako toužícího „*dosáhnout nejvyšších možných čísel a překonat všechny ostatní tábory. Přijíždělo tolik transportů, že vykládání a zplynování lidí už nešlo dál zvládnout*“.⁸⁰

V dopisu z 30. července (sedm dní po započetí akce vyhlazování varšavských Židů) se Eberl svěřil své ženě, že „*tempo, jaké tu v Treblince bylo nasazeno, je doslova dechberoucí. Kdybych se rozdělil na čtyři části a den měl 100 hodin, ani tak bych ve skutečnosti nebyl schopen to všechno zvládnout.*“⁸¹ Nejobsáhlejší Eberlovy dopisy z období jeho činnosti v Treblince, které se zachovaly, jsou především určeny jeho ženě Ruth, podle čehož jsou také koncipovány. Je samozřejmé, že se v nich nesměl otevřeně zmiňovat o podrobnostech, které souvisely s provozem tábora, a proto není možné si na jejich základě udělat komplexní představu o tom, jak zde Eberl vnímal svůj pobyt v kontextu s provozními záležitostmi. Jisté stanovisko však lze přece jen odušit. Společným jmenovatelem Eberlových dopisů byly stížnosti na mnohé těžkosti, s nimiž se musel potýkat, stejně jako na nehostinné prostředí a stesk po Německu, jak ilustruje následující úryvek: „*Když ze mne po nocích sají blechy, často myslím na mou krásnou vlast v Berlíně.*“⁸²

⁷⁹ Yad Vashem Archives, 03/560. Svědectví Wolfa Sznajdmana, s. 1–2.

⁸⁰ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 96.

⁸¹ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/6, 149, 150). Eberlův strojepisný dopis z 30. 7. 1942 napsaný v Treblince.

⁸² Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/6, 150). Eberlův strojepisný

Je těžké si představit, že tyto pocity prožívala tatáž osoba, která byla svými příruženými popsána takto: „*Když jsem přijel do Treblinky, táborovým velitelem byl doktor jménem Dr. Eberl. Byl to velice ambiciózní člověk.*⁸³ *Ríkalo se, že si poručil více transportů, než mohl tábor, zvládnout'. To znamenalo, že vlaky musely čekat vně tábora, protože pasažéři z předchozího transportu ještě nebyli zabiti. V dobách, kdy bylo velké horko, a v důsledku dlouhého čekání uvnitř transportů, zahynulo působením intenzivního vedra mnoho lidí. Tou dobou ležely na rampě celé hromady těl.*“⁸⁴

Eberlovy ambice v souvislosti s výkony v táboře byly věrnými atributy akcentujícími jeho charakter, jak dokládá pokus o vystižení jeho povahy od Iana Baxtera: „[...] *v jeho případě palčivá touha překonat všechny ostatní tábory smrti na území dobytém nacisty. Jeho touha ukořistit titul správce největšího vražedného střediska [...] převážila nad všemi racionálními úvahami, jak takového primátu dosáhnout.*“⁸⁵ Baxter dodává, že Eberl potají soupeřil s ostatními podobnými zařízeními, především s Bežecem a Sobiborem, jen aby dosáhl nejvyššího počtu zavražděných. Povyšil metody násilí a teroru „*nad rámeček svých povinností*“.⁸⁶

Od konce července čekala Treblinku velká zatěžkávací zkouška, která spočívala v závazku převzetí transportů původně určených o několik měsíců staršímu a typologicky příbuznému táboru Sobibor. Na konci července 1942 byly transporty do Sobiboru přerušeny kvůli opravám na železnici obsluhující Generální gouvernement.⁸⁷ Podle Chrostowského byla tato skutečnost zásadním mezníkem v rozrodu chaosu v táboře. Transporty z Varšavy, původně delegované do Sobiboru, musely být z výše zmíněných provozně-technických důvodů odkloněny právě do Treblinky.⁸⁸ Deportace do Sobiboru a vraždění v něm se obnovily až počátkem října 1942, když byly opravy na trati Lublin–Chełm ukončeny.⁸⁹ Záleželo teď především na Treblince, aby ulehčila břemeni, které doléhalo na tábory Operace Reinhardt,⁹⁰ ačkoli transporty varšavských Židů, původně určené pro

dopis z 30. 7. 1942 napsaný v Treblince.

⁸³ V tom se podle Baxtera lišil Eberl od svého nástupce Stangla, jehož nezajímalo tolik počet zavražděných, ale spíše mu šlo o efektivní fungování tábora s nejmenším možným psychickým dopadem na posádku i deportované. BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 91.

⁸⁴ Výpověď Williho Mentze o svém pobytu v Treblince. [Online] Dostupné z: <<http://www.nizkor.com/ftp.cgi/camps/aktion.reinhard/treblinka/ftp.cgi?camps/aktion.reinhard/treblinka//mentz.001>> [Cit. 2020-11-29].

⁸⁵ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 65–66.

⁸⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 15.

⁸⁷ ARAD, Jicchak. *Bežec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 90.

⁸⁸ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 37, 58–59.

⁸⁹ ARAD, Jicchak. *Bežec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 134.

⁹⁰ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 55. Cílem Operace Reinhardt byla deportace evropských

Sobibor, měly být zčásti posílány i do Belžecu.⁹¹ Je však nutné zdůraznit, že Treblinka musela převzít jejich větší část, protože „v Belžecu byl provoz snížen a nakonec zcela přerušen [...] [a] do Treblinky přijíždělo tolik transportů, že došlo k jejímu zahlcení“.⁹²

Eberl měl v Treblince 1. srpna návštěvu, která byla s provozem tábora velice spokojena, pročež sklídl velkou chválu.⁹³ Poté přestal mít situaci pod kontrolou. Poslední kapku představovalo otevření druhé transportní linky Varšava–Treblinka, nepochybně související s odkloněním transportů původně určených pro Sobibor, dne 6. srpna, tedy pouhých pět dnů po pochvalu. „*Od 6. srpna 1942 [...] byl zprovozněn na téže trase druhý kyvadlový vlak, skládající se z 58 nákladních krytých vagonů, tzv. dobytčáků, a dvou osobních vagonů určených pro strážníky. Tento vlak se řídil jízdním řádem č. 548 ze 3. srpna 1942.*“⁹⁴

Z úryvku rozsudku proti Franzu Stanglovi je patrné, že právě navýšení transportů během srpna mohlo mít rozhodující vliv na kolaps systému a zasloužilo se o Eberlův pád: „*SS-Obersturmführer [sic!] Dr. med. Eberl [...] se brzy po začátku musel potýkat s těžkostmi [...] jež byly zapříčiněny buď přílišným množstvím transportů, nebo tím, že nebral zřetel na počáteční nízkou vyhlazovací kapacitu tábora. 6. srpna 1942 přibyl druhý denní kyvadlový transport s, vysídlenci Varšava–Treblinka. Krom toho v srpnu 1942 přijížděly taktéž již mnohem větší transporty z varšavského distriktu a z radomského a lublinského distriktu. [...] To mělo za následek zhroutení táborového provozu.*“⁹⁵

Židů z ghet a různých táborů za účelem jejich likvidace a zabavení majetku ve vyhlazovacích táborech v Generálním gouvernementu. Skupinu táborů, které měly v kompetenci konečnou exekutivu této operace, tvořily tábory Belžec, Sobibór a Treblinka. Etymologie pojmu Operace Reinhardt však bývá interpretována rozdílně. V literatuře je možné setkat se především s užitím těchto variant: Operace Reinhard, Operace Reinhardt a se syntézou, která zohledňuje obě předchozí alternativy označení. V knize Julese Schelvise, bývalého vězně několika nacistických táborů, je k dané problematice v poznámce pod čarou uvedeno: „*Název Operace Reinhardt (Aktion Reinhardt/’ nebo, Einsatz Reinhardt/’) byl původně odvozen od jména Státního sekretáře na říšském ministerstvu financí, Fritze Reinhardta, jehož úkolem byl dohled nad jménem deportovaných Židů. Po atentátu na Reinharda Heydricha v červnu 1942 byla operace nazývána taktéž po něm, což zapříčinilo dva rozdílné způsoby ve psaní názvu operace.*“ SCHELVIS, Jules, *Sobibor. A History of a Nazi Death Camp*. Oxford, New York: Berg, 2007, s. 5, pozn. 1.

⁹¹ BLATT, Thomas (Toivi). *Sobibór. Zapomniane powstanie*, Włodawa : Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, 2003, s. 46.

⁹² HILBERG, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 2*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1990, s. 942.

⁹³ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/7). Eberlův rukopisný dopis z 3. 8. 1942 napsaný v Treblince.

⁹⁴ KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*, s. 27.

⁹⁵ Einzelausfertigung der Gerichtsentscheidung des Verfahrens Lfd.Nr.746: LG Düsseldorf vom 22. 12. 1970, 8 ks 1/69, in: MILDT, Dick W. de, RÜTER, C. F. (ed.), *Justiz und NS-Verbrechen, Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen, Band XXXIV*,

Podle Baxtera se v druhém srpnovém týdnu situace vyhrotila natolik, že byl Eberl nucen vydat rozkaz, aby byli vysídlenci postříleni rovnou v příjímáči oblasti.⁹⁶ Někdejší vězeň Sznajdman ve své výpovědi konkretizoval další důvody, proč se táborová posádka uchýlovala k metodě hromadné střelby. Podotkl, že to bylo způsobeno příliš zdlouhavým procesem plynování: „*Na prostranství byla metrová vrstva těl. Tak mnoho stříleli Ukrajinci.*”⁹⁷ Bylo patrné, že proces v plynových komorách byl příliš zdlouhavý. V noci nebylo pro nepřetržité střílení možné spát, bylo to jako na frontě.“⁹⁸

Není bez zajímavosti, že se během srpnových nocí roku 1942 odehrávaly silné nálety sovětských bombardérů na území Generálního gouvěrnementu, což pochopitelně ovlivnilo i Treblinku. Jelikož bylo prostranství tábora v noci ostře nasvícené reflektory, začal se Eberl při jednom takovém náletu obávat, aby neutekli prozatím naživu ponechaní Židé, využívající okamžiku zhasnutí reflektorů. Proto si je nechal seřadit a těsně před zhasnutím světel k nim pronesl řeč, ve které je ujistil, že došlo k dohodě mezi Hitlerem a Rooseveltem a že již příštího rána poputují z Treblinky na svobodu první transporty vězňů. Utichl diesellový motor produkující smrtící výfukové plyny a reflektory zhasnuly.⁹⁹ I samotné vojenské operace tedy narušovaly plynulý táborový provoz a staly se tak další překážkou v Eberlových vražedných plánech.

Franz Suchomel, člen táborového personálu SS, který přijel do Treblinky okolo 20. srpna 1942, popsal Claudi Lanzmannovi v dokumentu *Shoah* žalostný stav tábora pod Eberlovým vedením: „*Můj první dojem z Treblinky, a tentýž měli i ostatní muži, byl katastrofální. [...] Zrovna když jsme šli kolem, byly otevřeny dveře plynových komor a lidé se z nich vykutáleli jako brambory. [...] Šli jsme zpátky a posadili se na naše kufry a plakali jsme jako stařeny. Každým dnem byla stovka Židů vybrána, aby tahali mrtvolky do masových hrobů. Večer Ukrajinci odvedli tyhle Židy do plynových komor, nebo je zastřelili. Každý den!*”¹⁰⁰

V druhé polovině srpna se udála takzvaná Gersteinova mise do táborů typu Treblinka včetně jí samotné. SS-Obersturmführer Kurt Gerstein byl vrchním desinfekčním důstojníkem Hlavního hygienického úřadu Waffen-SS a jeho primárním posláním při inspekci Treblinky bylo ověřit možnost nahrazení stávající exterminační techniky výfukovými plyny aplikací cyklonu B po vzoru

EX POST FACTO Productions, Amsterdam University Press, K. G. Saur Verlag, Amsterdam, München 2005, s. 755–756.

⁹⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 75.

⁹⁷ Pomocná táborová stráž německého personálu složená z ukrajinských dobrovolníků.

⁹⁸ Yad Vashem Archives, 03/560. Svědectví Wolfa Sznajdmana, s. 2.

⁹⁹ CZARKOWSKI, Ryszard. *Cieniom Treblinky*, s. 106.

¹⁰⁰ LANZMANN, Claude. *Shoah. The Complete Text of the Acclaimed Holocaust Film by Claude Lanzmann*. New York: Da Capo Press, 1995, s. 44–45.

Osvětlemi.¹⁰¹ Christian Wirth, velitel Belžecu a od srpna 1942 inspektor táborů Operace Reinhardt, jehož tábory pracovaly především na bázi výfukových plynů, se již předtím s cyklonem B (Blausäure) setkal, a to právě v Belžecu, kde byl v počátečních experimentálních fázích zároveň užíván i stlačený kyslíčník uhelnatý v lahvích. Wirth si ve své pozici uvědomoval, že by jím ozkoušená metoda výfukových plynů mohla být nahrazena cyklonem B, čemuž hodlal zabránit a udržet si tak statut jejího vynálezce. Jak ukázala historie, podařilo se mu to a Wirthovy tábory i nadále používaly metodu zabíjení zplodinami. Otázkou zůstává, nakolik by aplikace zabíjení pomocí cyklonu B v Treblince dopomohla k hladšímu průběhu vyhlazovací akce, a zdali by dokázala předejít zhroucení provozu. Pravděpodobné ale je, že druh plynu v této otázce sehrával zcela marginální roli.

Z hlášení, které Gerstein poskytl, vyplývá, že Treblinku navštívil 21. srpna 1942. Uvádí, že 17. srpna mu byla oznámena existence tří zařízení (vyhlazovací tábory Operace Reinhardt), přičemž konstatuje, že: „*O dva dny později [19. srpna] jsme jeli do Belzece [Belžecu]*” a „*příštího rána*” se událo představení s poruchou plynovacího motoru a s následným zásahem Wirtha, což připadá na 20. srpna. Gerstein dále uvádí: „*Příštího dne jsme jeli autem kapitána Wirtha do Treblinky [21. srpna]*”, o které však tvrdí, že zde bylo osm plynových komor, tedy ne pouze tři, které zde ve zmiňovaném období fungovaly, a dále se zmiňuje o opravdových horách oblečení¹⁰² a spodního prádla, okolo 35–40 m vysokých!¹⁰³ Z Gersteinova výslechu vyplývá, že Gerstein byl pověřen Odilo Globocnikem, aby našel způsob, jak desinfikovat hromady oblečení po mrtvých.¹⁰⁴ V rozsáhlejší a detailnější citaci Gersteinova svědectví, kterou lze objevit v knize *Noc a mlha* od českých autorů Ericha Kulky a Oty Krause, lze však narazit na odlišnou dataci Gersteinovy návštěvy Treblinky. Ze zde uvedeného hlášení jasně vyplývá a je konkrétně uvedeno: „*Příští den, bylo to 19. srpna 1942, jsme odjeli autem kapitána Wirtha do Treblinky. [...] Osm plynových komor [...] Na naši počest byl uspořádán banket v typickém staroněmeckém a himmlerovském stylu. Profesor Dr. Pfannenstiel zahajoval banket proslovem [...] Jídla byla hojnost. [...] Při loučení [tedy ještě v Treblince] nám nabízeli mnoho kilogramů másla a lahví likérů.*”¹⁰⁵ Z této verze hlášení lze učinit závěr, že v Treblince byl společně s Gersteinem i prof. Pfannenstiel, avšak v dataci je zde poněkud zmatek. Gerstein totiž tvrdí, že příští den po 17. srpnu, tedy 18. srpna, jeli do „*Belzece*“,

¹⁰¹ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 105.

¹⁰² Chil Rajchman, který přijel do Treblinky v druhé fázi jejího fungování, hovoří o ještě stále velice vysoké hromadě oblečení „*jako čtyřpodlažní dům*“. RAJCHMAN, Chil. *Útěk z Treblinky: Přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách: Treblince*. Líbeznice: Víkend, 2010, s. 36.

¹⁰³ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 106–107.

¹⁰⁴ PATFIELD, Peter. *Himmler: Reichsführer SS*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 379.

¹⁰⁵ KRAUS, Ota – KULKA, Erich. *Noc a mlha*. Praha: Naše vojsko – SPB, 1958, s. 63–71.

přičemž transport s vysídlenci přijel až následujícího dne, tedy 19. srpna. Dále však stojí, že cesta do Treblinky proběhla až další den, který je sice uváděn jako 19. srpna, ale jednoduchými počty vychází na 20. srpna. Gersteinův příjezd do Treblinky tak lze datovat mezi 19.–21. srpna 1942.

Přesné zařazení „Gersteinovy mise“ do treblinského dějinného kontextu je však přesto poněkud obtížné. Jestliže by totiž proběhla ve výše zmíněném období, nepochybně by zasahovala a překrývala se s dalšími důležitými návštěvami, které tou dobou začaly do Treblinky přicházet. Vzhledem k rozrůstajícímu se chaosu, který vyústil v Eberlovo odvolání, a s přihlédnutím k dalším okolnostem, by představovala nemístnou a špatně načasovanou inspekci překážející akutnímu vyřešení urgentních provozních priorit. Anebo byl snad Gerstein jedním z členů těchto komisí, které měly reagovat na Eberlovo selhání, aniž by to z jeho zprávy jasně vyplývalo? Na základě jiných skutečností (osm plynových komor) se lze dokonce domnívat, že Gersteinova mise proběhla spíše v pozdějším období, tedy nikoli za Eberlovy vlády. V historických pracích je však rozšířený názor její časnější, výše uvedené srpnové datace.

S obdobím, kdy Treblince velel Eberl, bývá v některé literatuře uváděna do souvislosti také návštěva osvětimského velitele Franze Ferdinanda Rudolfa Höße, který však tábor s největší pravděpodobností nenavštívil za Eberlovy vlády, nýbrž až později. V Baxterově knize přesto stojí zmínka, že Höß dostal nabídku, aby navštívil nedávno vybudovaný tábor „TII“ [Treblinku II], kde jej po příjezdu uvítal Eberl, podle něhož tu bylo v průběhu poloviny roku [?] usmrceno plynem 80 000 osob,¹⁰⁶ což si však protiřečí, neboť za Eberla fungovala Treblinka maximálně dva měsíce, ne déle. Höß navíc ve svých vzpomínkách uvádí: „*V Treblince jsem viděl celý proces. Stála tam řada komor [...] Zplodiny motorů byly trubnicemi přiváděny do komor a usmrcovaly lidi v nich dleci. [...] Po hodině byly komory otevřeny a mrtvá těla vytažena, svlečena a spálena na konstrukci z kolejnic.*“¹⁰⁷ V Treblince však byla těla udušených z plynových komor spalována až od roku 1943, kdy tu již Eberl dávno nebyl, a zmínka, že oběti byly svlékány až po zplynování, z jiných pramenů taktéž nevplývá.

V létě 1942 byl do Treblinky deportován Oskar Berger, jehož výpověď ve své knize cituje Arad. Hovoří se v ní o hromadách pytlů, šatů, brašen, přičemž vše bylo smícháno dohromady. Z jeho svědectví vyplývá, že na střeších baráků stály stráže, které střílely do davu.¹⁰⁸ O svévolnosti stráží se ve své knize zmiňuje i Baxter, který došel k závěru, že: „*Eberl už na situaci nestačil. Zvláště útočně proto vystupoval vůči svým podřízeným a pod vlivem zhoršující se situace podněcoval své muže, aby se dopouštěli bestialit.*“¹⁰⁹

¹⁰⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 72, 74.

¹⁰⁷ HÖSS, Rudolf. *Velitelem v Osvětimi*. Praha: Academia, 2006, s. 218.

¹⁰⁸ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 94.

¹⁰⁹ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 67.

K situaci s transporty a jejich drtivou přílivovou vlnou, jaká v Treblince udeřila po 20. srpnu, Suchomel poznamenal: „*Treblinka pracovala na plnou kapacitu. [...] Během dvou dnů přijely tři transporty, každý čítal tři, čtyři, pět tisíc lidí, všichni z Varšavy. Ale ve stejnou dobu přijížděly vlaky z Kielců a jiných míst.*“¹¹⁰

Podle tabulky transportů, přetištěné Edwardem Kopówkou v jeho knize, bylo mezi 19.–24. srpnem z Varšavy vysídleno 20 000 osob. Dohromady bylo za měsíce červenec a srpen (přičemž zastavení transportů je zde datováno na 28. srpna¹¹¹ do 3. září 1942) deportováno z „židovské Varšavy“ 209 226 Židů, z toho však bylo 9 015 posláno do Dulagu.¹¹² Z přehledu deportací do Treblinky, který cituje Manfred Burba, je zřejmé, že v období od 19.–31. srpna 1942 bylo z lublinského distriktu do Treblinky deportováno 18 000, zatímco z radomského distriktu mezi 5.–24. srpnem 1942 45 000 osob, z varšavského distriktu pak v období od 19.–22. srpna 1942 34 900 osob a ze samotné Varšavy v období od 23. července – 31. srpna 1942 186 224 osob, dohromady tedy 284 124 osob.¹¹³ Velice podrobný soupis transportů do Treblinky, který se objevuje v dodatku Aradovy knihy,¹¹⁴ ukazuje, že během prvních pěti týdnů (23. července – 28. srpna) bylo do Treblinky deportováno 245 000 Židů z varšavského ghetta a varšavského distriktu, 51 000 z radomského distriktu a 16 500 z lublinského distriktu, úhrnem tedy 312 500 osob.¹¹⁵

Kolaps systému

V důsledku přesycenosti transporty, nedostatečné provozní kapacity, poruchovosti plynových komor a celkové demoralizace táborové posádky začala Treblinka kolabovat. Takto popsal Suchomel chaos, který prostoupil systém: „*Malé komory už dále nemohly stačit takovému náporu. V tomto období pracovaly dnem i nocí. [...] Eberl, táborový velitel, zavolal do Lublinu a řekl: ‚Takhle už nemůžeme pokračovat. Takhle už to nezvládnou. Musíme to přerušit.‘ Během noci přijel Wirth. Prověřil situaci a odjel. Vrátil se s lidmi z Belžecu, s experty. Wirth zastavil transporty. [...] To bylo období starých plynových komor.*“¹¹⁶

¹¹⁰ LANZMANN, Claude. *Shoah. The Complete Text of the Acclaimed Holocaust Film by Claude Lanzmann*, s. 44.

¹¹¹ Srov.: „*Pro zvládnutí situace [...] požádali Wirth se Stangelm ústředí akce Reinhard o dočasné zastavení deportací, s čímž Globocnik souhlasil a 28. srpna 1942 odsuny z Varšavy a jiných míst ustaly.*“ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 99–100.

¹¹² KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej.*, s. 59. Dulag = Durchgangslager (přechodný tábor).

¹¹³ BURBA, Manfred. *Ein NS-Vernichtungslager im Rahmen der „Aktion Reinhard“*. Göttingen, 2000, s. 22.

¹¹⁴ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 404–411.

¹¹⁵ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlažovací tábory akce Reinhard*, s. 96.

¹¹⁶ LANZMANN, Claude. *Shoah. The Complete Text of the Acclaimed Holocaust Film by Claude*

Bývalý hrobník z Treblinky Pinchas Epstein, jenž poskytl autorovi rozhovor ve svém domě v Izraeli, vysvětlil: „*Kouř z motoru, z dieselmotoru proudil do kabin. Kabiny byly zpočátku tři. Tři malé. Kabina měla čtyři metry na čtyři. A do takové kabiny se natlačilo od sta do sto padesáti obětí. Představte si, jak ony vypadaly, když se těla vybírala. Potlučené, pobodané, no oni nevěděli, kam jdou. Jakmile viděli, kam je vedou, couvali.*“¹¹⁷

Ve vzpomínkách někdejšího vězně Chiela Rajchmana je uveden velice pozoruhodný fakt týkající se efektivnosti starých plynových komor v porovnání s těmi modernějšími. Rajchman tvrdí, že vzhled mrtvol po zplynování se lišil podle toho, odkud mrtvoly pocházely, jestli ze starých komor, anebo z těch nových. Podle jeho očitého svědectví byla smrt v původních komorách pro oběti rychlejší a lehčí, přičemž plynování zde trvalo 20 minut, zatímco mrtvoly pocházející z nových plynových komor, vybudovaných až v období reorganizace, „*prošly hrůznou proměnou, obličej mají úplně černý, jako by byli spáleni, těla jsou nafouklá a modrá. Mají [...] sevřené čelisti...*“ a plynování zde trvalo asi tři čtvrtě hodiny.¹¹⁸ To, že smrt v novějších komorách trvala déle, lze podpořit výpovědí dalšího očitého svědka, Wiernika, ve které uvádí, že smrtelný zápas v nových, větších plynových komorách, trval déle než v těch starých.¹¹⁹

Z toho vyplývá zajímavý fakt, že staré plynové komory, které měl Eberl k dispozici a jež byly opěrným pilířem jeho vyhlazovací politiky, jakkoli byly poruchové a nedostačující, se z hlediska efektivity vraždicího procesu ukázaly jako efektivnější než jejich nástupkyně. Přesto skutečnost, že byly poruchové, převážila nad jejich technologicky rychlejším a efektivnějším způsobem zabíjení. Zařízení produkující plyny se zkrátka příliš často hroutilo a brzdilo vyhlazovací proces. K výpadkům docházelo i v okamžicích, kdy již na svou řadu čekaly další oběti, které pak musely být nahnány do houfu, což se stávalo třeba i s celým transportem, a postříleny.¹²⁰ Také Arad spatřuje v starých plynových komorách zásadní příčinu narůstajícího chaosu v táboře: „*Hlavním kamenem úrazu byly tři plynové komory se svými častými poruchami a přebytek z každého transportu se musel postřílet v přijímací oblasti.*“¹²¹

Lanzmann, s. 44, 47.

¹¹⁷ Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Pinchaselem Epsteinem (očitý svědek Treblinky), dne 2. 3. 2008 v Petach Tikvě. Rozhovor v autorově archivu.

¹¹⁸ RAJCHMAN, Chil. *Útěk z Treblinky: Přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách: Treblince*, s. 87, 90.

¹¹⁹ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 49.

¹²⁰ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 76. Srov.: „[...] často se stávalo, alespoň v rané fázi, že se motor porouchal.“ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 311.

¹²¹ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábor akce Reinhard*, s. 96.

Dalším problémem bylo, že do tábora začaly přijíždět transporty s již mrtvými, zpravidla udušenými oběťmi, o kterých se zmínil bývalý vězeň Oskar Berger: „Mezitím přijížděly transporty pouze s mrtvolami. Nabyl jsem podezření, že lidé ve vagoněch byli zabiti plynem, protože jsem si na nich nevšiml žádných zranění.“¹²² Transporty s mrtvými zmiňuje i další vězeň, Abraham Goldfarb, citovaný Aradem, který přijel do Treblinky 25. srpna 1942. Hovoří o vagoněch plných mrtvol, částečně pohlcených chlorem.¹²³ Není však pravděpodobné, že by byli oběti plynováni ve vagoněch během cesty, jak se domnívá Berger, ale spíše zahynuly v důsledku vedra, nedostatku vzduchu či působením vápna, které mohlo ulpívat v nákladních vagoněch.¹²⁴

Abraham Krzepicki, který přijel do Treblinky 26. srpna 1942, zde strávil osmnáct dní. Popisoval, jak byli po příjezdu přivítáni pohledem na hromady hadrů a následně odvedeni na oplocené prostranství se dvěma baráky. Zde je dva židovští překladatelé instruovali, co mají dělat. Krzepicki vzpomínal, že viděl na střeše levého baráku na prostranství kulomet „s tříčlennou ukrajinskou obsluhou rozmístěnou kolem. Domysleli jsme se, že na nás každou chvíli kulomet otočí a zabijí nás. [...] Ukrajinci na barákové střeše si nad sebou otevřeli slunečník, aby je chránil před sluncem.“¹²⁵

Bývalý vězeň Treblinky, Edi Weinstein, který autorovi poskytl rozhovor v jednom pražském hotelu, o svém příjezdu do Treblinky řekl: „Tohle byl začátek, dvacátého čtvrtého srpna, pondělní noc. Smrákalo se, museli ty lidi oddělat. Musel to být dlouhý transport. Takže jsme byli natlačeni dovnitř, všude kolem svítila světla. Když jsme vystupovali na rampu, viděli jsme okénky vagonu mrtvého těla. Postřílená. Nevím, jak dlouho tam ležela. Myslel jsem si, že jakmile otevřou dveře, na místě nás postřílí.“¹²⁶

Krzepicki také popsal svůj dojem z otevřeného prostranství, které později vstoupilo ve známost jako Sortierungsplatz, kde se v době jeho příjezdu do tábora nacházelo mnoho mrtvol: „Nespočet mrtvých těl všude kolem, navršených jedno na druhém. Myslím, že jich tam bylo tak 10 000. Strašlivý zápach se vznášel povětřím. Většina těl měla strašlivě vypouklá břicha; byla pokryta hnědými a černými skvrnami, oteklá, v jejich kůži se již hemžili červi. Rty většiny mrtvých byly zvláště zkroutené a špičky jejich jazyků vykukovaly skrze oteklé rty. Jejich

¹²² KOGON, Eugen. *Der SS-Staat, Das System der deutschen Konzentrationslager*, s. 218.

¹²³ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 93.

¹²⁴ Deportovaní umírali z rozličných důvodů. Jeden z nich popisuje Vasilij Grossman: „[...] v každém vagoně několik starých lidí nebo lidí s nemocným srdcem obvykle zemřelo, zejména v horkých letních dnech.“ BEEVOR, Antony – VINOGRADOVA, Luba (ed.) *Spisovatel ve válce. Vasilij Grossman s Rudou armádou 1941–1945*. Praha, Plzeň: Beta-Dobrovský-Ševčík, 2007, s. 262.

¹²⁵ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 83.

¹²⁶ Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Edi Weinsteinem (očítý svědek Treblinky), dne 13. 8. 2008 v Praze. Rozhovor v autorově archivu.

ústa připomínala ústa leklých ryb. Později jsem se dozvěděl, že většina z těchto lidí zahynula udušením v nákladních vagonech. [...] Nikdy jsme si nedokázali představit takovéto věci, které jsme teď zažívali na vlastní kůži. Byly horší než ty nejstrašnější hororové příběhy z našeho dětství o zlých čarodějnicích, lupičích a sedmihlavých zmijích, které vtahovaly lidi do svých jeskyní, aby je zadusily mezi mrtvolami a kostmi dřívějších obětí.”¹²⁷

Právě tyto starší oběti, jichž byla kolem spousta a které Treblinka nestihla pohřbit ve svých masových hrobech, byly vizitkou rané epochy táborových dějin. Chaos, jenž infikoval proces řídicí se jistými pravidly, která nyní musela být obcházena, což situaci ještě zhoršovalo, lze demonstrovat na příkladu pohřbívání oblečených mrtvol. Něco takového bylo proti hospodářským pravidlům, jimiž byl tábor vázán. Další z Eberlových pochybení a důkaz toho, že se procedurální dozor začal hroutit. Lidé postřílení v tábore i ti, kteří se udusili cestou během transportu, tak byli pohřbíváni kompletně oblečení. A ačkoli to odporovalo regulím, nedostatek času zapříčinil, že se tato praxe stala denní rutinou.¹²⁸

Eberlův odchod z Treblinky

Devatenáctého srpna 1942 došlo k iniciační inspekci Treblinky provedené Wirthem, jehož doprovázel SS-Oberscharführer Josef Oberhauser, ale podle všeho i Kurt Gerstein. Tuto návštěvu lze považovat za první krok vedoucí k následné reorganizaci celého systému. Jejím výsledkem totiž bylo zjištění, že se tábor nachází v naprostém chaosu a že systém zkolaboval.

Když se Wirth s Oberhauserem vrátili do Varšavy, aby zde podali hlášení, svolali do Brühlova paláce konferenci za účasti SS – und Polizeiführera pro lublinský obvod, Odilo Globocnika. Účastníky této konference byli Globocnik, Wirth a Oberhauser, kteří měli nejčerstvější informace ze své nedávné návštěvy tábora, a dva muži v civilních šatech. Bylo rozhodnuto o opětovné, tentokrát již společné a početnější zastoupené inspekci tábora.¹²⁹

Druhou návštěvu Treblinky, které se tentokrát účastnil i Globocnik, jemuž dělal kdysi Oberhauser řidiče, vyličil Claudu Lanzmannovi Alfred Spiess následovně: „*Globočnik přijel v parném dni srpna. Tábor byl zahlcen zápachem rozkládajícího se masa. Globočnik se ani neobtěžoval vstoupit do tábora. Zastavil se před baráky velitelství, nechal poslat pro Eberla a přivítal jej těmito slovy: „Jak jich můžete akceptovat tolik každý den, když se můžete vypořádat pouze se třemi tisíci?‘ Operace byly přerušeny, Eberl byl přemístěn a přišel Wirth, bezprostředně následován Stanglem. Tábor byl kompletně reorganizován.*“¹³⁰

¹²⁷ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 85–86, 94.

¹²⁸ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 90.

¹²⁹ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 9.

¹³⁰ LANZMANN, Claude. *Shoah. The Complete Text of the Acclaimed Holocaust Film by Claude*

Globocnik učinil nutná opatření, mezi která patřilo především zastavení transportů. S tímto problémem se obrátil na dva zmíněné muže v civilních šatech, kteří se účastnili druhé inspekce tábora, stejně jako předcházející varšavské konference. Wirth byl pověřen, aby reorganizoval tábor, a to zejména ve smyslu navýšení jeho provozní kapacity. Po splnění tohoto úkolu měl ohlásit, kdy může být přisun transportů z Varšavy obnoven.¹³¹

Wirthovou pravou rukou a osobou neodlučně spjatou s novou tváří Treblinky, která jí měla být vtisknuta, byl zmíněný SS-Obersturmführer, poručík Schutzpolizei Franz Paul Stangl. Jeho dojem z příjezdu do Treblinky, kam jel dost možná již v rámci této druhé výpravy,¹³² vystihuje dnes již takřka obligatorně citovaná pasáž k táborovým dějinám: „*Jel jsem tam s řidičem SS [...] Bylo to cítit na kilometry daleko. Cesta vedla podél železniční trati. Když jsme byli okolo patnácti, dvaceti minut cesty od Treblinky, začaly se objevovat mrtvolky u trati, jedna, dvě nebo tři, potom víc, a sotva jsme přijeli na stanici Treblinka, byly jich tam snad stovky – jen tak tam ležely – zřejmě tam byly tři čtyři dny, v horku.*“¹³³

Gitta Serenyová, které se Stangl s popsánými dojmy svěřil, však sama podotkla, že Franz Suchomel Stanglovo vylíčení situace okolo jeho prvního dojmu z Treblinky v mnoha ohledech popřel. Suchomel, který byl v Treblince od 20. srpna, sice souhlasil s množstvím odpadků válejících se kolem, možná i papírových peněz, ale již ne s válejícím se zlatem, o kterém Stangl dále hovořil, diamanty, ani s mrtvolami vně tábora,¹³⁴ což je však v rozporu se svědectvím Edwarda Weinsteina,¹³⁵ jenž osobně asistoval při sběru mrtvol daleko od tábora. Nicméně tentýž svědek se nezmínil o cennostech, které by se povalovaly kolem, a tak se zdá, že Stangl při popisu toho, jak se brodil po kolena v penězích, klenotech a drahých kamenech poněkud fantazíroval a zřejmě tím chtěl podtrhnout Eberlovu administrativní nekompetentnost k výkonu funkce táborového velitele, vycházející z nekontrolovatelného toku cenností, míjejícího Lublin a tím (snad) i Globocnikova soukromá konta.¹³⁶ Abraham Krzepicki se však o cennostech, povalujících se v tomto období přinejmenším v traktu stezky vedoucí k plynovým komorám, zmínil: „*Jakmile jsme přišli blíže ke stezce, spatřili jsme, odpadky*‘,

Lanzmann, s. 55.

¹³¹ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹³² Srov. se Stanglovými slovy: „*Wirth přijel příští ráno. A potom, co se setkal s Globocnikem [ona konference?], jsme se vrátili do Treblinky.*“ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 160.

¹³³ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 157.

¹³⁴ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 157–158.

¹³⁵ Z e-mailové korespondence mezi Michalem CHOCHOLATÝM a Edwardem Weinsteinem (očitý svědek Treblinky) z 28. 4. 2008.

¹³⁶ Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Michaelem Tregenzou (historik), dne 31. 1. 2014 v Lublinu. Rozhovor v autorově archivu.

kteřé jsme měli uklidit předtím, než přijedou nové transporty. Toto, smetí' sestávalo z mnoha poházených bankovek, které lidé vyhodili předtím, než zemřeli. Dostali jsme speciální borová košťata a hrábě. Hráběmi jsme vyhrabávali z písku zlaté mince, klenoty a diamanty.“¹³⁷

Stangl uvedl, že po příjezdu do tábora následovalo setkání s Eberlem: „Měli jsme s Eberlem dlouhou schůzku hned po tom, co jsme přijeli. Zašel jsem si do kantýny pro trochu kafe a pohovořil s nějakými důstojníky. Řekli, že se ohromně baví; střelba byla, sportem'; bylo tu více peněz a věcí, než si kdo mohl představit, jen si je vzít. [...] Večer [...] pro ně nechává Eberl tančit nahé Židovky na stolech.“¹³⁸ Suchomel, jenž byl přímým svědkem Eberlových výstřelků, oproti Stanglovi, který měl vše jen z doslechu, však tuto výpověď opět revidoval: „Nikdy na stolech netančily nahé Židovky. [...] To není pravda. Pravdou je, že jednou, když byl Eberl opilý, nechal tančit v kuchyni nahou tanečnici.“¹³⁹

Oberhauser dále vypověděl, že po skončení druhé inspekční cesty se vrátil společně s Globocnikem a dvěma pány v civilním oblečení do Varšavy,¹⁴⁰ zatímco Wirth v Treblince zůstal, a podle Stangla, který tam byl tou dobou s ním, v noci během večeře oznámil, že Eberl a čtyři další z jeho posádky budou odvoláni na důležitou misi, zatímco on nějakou chvíli zůstane.¹⁴¹ Podle Oberhausera, který strávil ve Varšavě po návratu z inspekce tábora dva nebo tři dny, se tu objevil i Eberl, u něhož se počítalo s návratem do Berlína.¹⁴² Globocnik se prý vyjádřil, „že kdyby nebyl Eberl jeho krajan, zatkl by ho a postavil před soud SS a policie“.¹⁴³

Existuje dopis, datovaný Eberlovou ženou Ruth, rozenou Rehmovou, na 24. srpna 1942, ve kterém již věděla o manželově konci v Treblince.¹⁴⁴ Je málo pravděpodobné, že by Eberl spěšně odjel z Varšavy přímo do Německa, aby se zde setkal se svou ženou a poreferoval jí o vývoji událostí na Východě. Když totiž vyjdeme z faktu, že se počáteční inspekce udála 19. srpna, načež následovala konference v Brühlově paláci ve Varšavě, aby se následně (bezprostředně po

¹³⁷ DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, s. 102.

¹³⁸ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 160.

¹³⁹ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 161.

¹⁴⁰ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹⁴¹ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 161.

¹⁴² TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹⁴³ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 98–99. Globocnik i Eberl pocházeli z Rakouska.

¹⁴⁴ Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden. Fol. 631a, N°1631 (III/683/8, 153). Strojopisný dopis Eberlový manželky Ruth z 24. 8. 1942 napsaný v Berlíně-Schönebergu, „Ke konci Tvé činnosti v Treblince...“ (v orig. „Damit Du zum Schluss Deiner Tätigkeit in Treblinka...“).

19. srpnu) udála druhá inspekce, které se nyní účastnil i Globocnik, jenž rozhodl o Eberlově propuštění, přičemž Oberhauser a další se vrátili do Varšavy, kde se následně objevil i Eberl (21. srpna?), zbývá málo času pro Eberlovu hypotetickou cestu do Německa, kde by se s Ruth setkal a odkud by se vrátil zpět do tábora. O důvodech jeho návratu by přitom bylo možné pouze spekulovat. To, že byl v táboře ještě 22. srpna 1942, dokazuje jím podepsaný cestovní příkaz datovaný na tento den s místem vystavení v Treblince, nemluvě o dalším takovém příkazu s Eberlovým podpisem ze dne 9. září 1942 a s vyhotovením taktéž v táboře.¹⁴⁵ Pravděpodobnější je, že Eberl informoval svoji ženu o svém pádu telegramem. Podle výpovědi některých členů táborové posádky bylo navíc Eberlovo propuštění náhlou událostí.

Suchomel vypověděl, že krátce po ohlášených nadcházejících změnách Wirth na den Treblinku opustil, aby se vrátil s komandem Němců a Ukrajinců z Belzecu. Podle něj mezi nimi byl SS-Oberscharführer Lorenz Hackenholz a SS-Scharführer Kurt Franz (Lalka), vedoucí tamní ukrajinské stráže,¹⁴⁶ který vystřídal dosavadního vedoucího treblinských strážů SS-Scharführera Siegfrieda Graetschuse. Ten měl být odvolán společně s Eberlem.¹⁴⁷ Graetschus byl přemístěn do tábora okamžitého vyhlazení Sobibor, kde se stal tamním vedoucím ukrajinských strážných. Teprve v Sobiboru byl povýšen do hodnosti SS-Untersturmführera a padl zde během vězeňské vzpoury.¹⁴⁸

Je zřejmé, že jedním ze zásadních problémů, který musel být v rámci reorganizace Treblinky vyřešen, bylo přeobsazení funkcí právě na postech velitelů čet ukrajinských strážných. Stangl si při svém prvním kontaktu s Treblinkou ihned všiml jejich neukázněnosti, kterou popsal následovně: „[...] všude po obvodu tábora byly stany a otevřené ohně se skupinkami ukrajinských strážných a dívků – děvky, jak jsem se dozvěděl později, z celého kraje – opijeli se, tancovali, zpívali, muzicírovali...“¹⁴⁹

Anarchie narušující disciplínu ukrajinských strážných byla dalším z charakteristických rysů Eberlovy vlády, což dokládají Stanglovy dojmy. Chrostowski pak zastává názor, že na „počátku táborové existence gangy opilýých ukrajinských strážných systematicky, přepadávaly vesnice v sousedství. Krátce potom, co se Stangl stal velitelem tábora, zakázal jim nosit zbraně, když opouštěli tábor.“¹⁵⁰

¹⁴⁵ Wehrmachtfahrschein z 22. 8. 1942 a 9. 9. 1942 s oficiálním WEBB, Chris – CHOCHOLATÝ, Michal, *The Treblinka Death Camp. History, Biographies, Remembrance*, s. 424, 425.

¹⁴⁶ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹⁴⁷ Einzelausfertigung der Gerichtsentscheidung des Verfahrens Lfd.Nr.746: LG Düsseldorf vom 22. 12. 1970, 8 ks 1/69, s. 756.

¹⁴⁸ SCHELVIS, Jules. *Sobibor. A History of a Nazi Death Camp*, s. 256.

¹⁴⁹ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 157.

¹⁵⁰ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*, s. 66.

Neukázněnost posádky dokresluje svědectví bývalého vězně Oskara Bergera, pocházející z tohoto období, kdy je SS honili do práce se šnapskem v jedné ruce a pistolí v druhé.¹⁵¹ Baxter se zmínil, že esesáci přihlíželi, jak vězni házeli těla do obrovské jámy, a neustále při tom popíjeli vodku, koňak či jiný alkohol.¹⁵²

Od svého převelení do Treblinky byl Stangl odhodlán vyčistit chlév, který po sobě Eberl zanechal,¹⁵³ o čemž se zmínila i Stanglova manželka, která jej nazývala prostředním jménem Paul (Franz Paul Stangl): „*Příští den se Paul vrátil, jen na jediný den, možná méně. Řekl, že byl převelen do Treblinky – místa, kde byl strašlivý nepořádek, kde se děly ty největší prasárny a kde je nutné to vše vymést železným koštětem. [...] Krátce nato jsem od Paula obdržela dopis, ale nebyla v něm jediná zmínka o Treblince; řekl mi, že nikdy nesmím Treblinku zmiňovat, ani nic o ní, nebo něco naznačovat ve svých dopisech...*“¹⁵⁴

Stangl se Serenyové svěřil, že v rámci jeho první návštěvy Treblinky jej táborem provedl Eberl: „*Všude se střídalo... Zeptal jsem se jej [Eberla], co se děje s cennostmi, proč nejsou posílány na velitelství. Řekl, [že], transporty jsou vykradeny ještě před opuštěním Varšavy.*“¹⁵⁵ Je však známo, že vysídlenci s sebou peníze a cennosti po opuštění ghetta stále měli, alespoň někteří. Vyplývá to ze skutečnosti, že na stanici Treblinka platili horentní sumy za sklenici vody, kterou jim místní Poláci prodávali právě za peníze či cennosti.¹⁵⁶

Stangl tvrdil, že jeho zvláštním úkolem v Treblince bylo rozkrýt problém s cennostmi a penězi. „*Nabyl jsem zvláštního pocitu, že se mezi Eberlem a Wirthem odehrávalo cosi podezřelého. [...] Připadalo mi, že ten chaos – to celé zhroucení bezpečnosti – mohlo být důsledkem promyšleného činu, aby byla znesnadněna kontrola, což by umožnilo obejít velitelství v Polsku (Globocnikovo), aby věci mohly být posílány přímo do vůdcovy kanceláře v Berlíně. [...] Nemáte ponětí, jaká rivalita a intriky se rozehrávaly mezi jednotlivými odděleními, sekcemi, ministerstvy a jednotlivci. Jednalo se o enormní – fantastické – sumy a každý chtěl být účasten, uzmout kousek, a všichni chtěli mít kontrolu.*“¹⁵⁷

Schematicky vypadala síť těch nejdůležitějších nacistických administrativních oddělení, po které proudil tok cenností z táborů Operace Reinhardt, následovně: na vrcholu pyramidy stál Adolf Hitler, jemuž přímo podléhala dvě oddělení, jednak oddělení Reichsführera SS a šéfa německé policie Heinricha

¹⁵¹ KOGON, Eugen. *Der SS-Staat, Das System der deutschen Konzentrationslager*, s. 218.

¹⁵² BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 65.

¹⁵³ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 79.

¹⁵⁴ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 138–139.

¹⁵⁵ SERENY, Gitta. *Into That Darkness* s. 160.

¹⁵⁶ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 67, pozn. 5.

¹⁵⁷ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 162.

Himmlera, jednak paralelně se vydělující oddělení vůdcovy kanceláře, ve které byly nejdůležitějšími osobnostmi Philipp Bouhler, Viktor Brack, Werner Blankenburg a Dietrich Allers. Tomuto oddělení byl podřízen inspektor Sonderkommand „Einsatz Reinhard“ – od srpna 1942 právě Christian Wirth, který však současně spadal pod oddělení Sonderauftrag, kde byl od dubna 1942 vedoucím Odilo Globocnik,¹⁵⁸ který pak podléhal Himmlerově oddělení. Prostřednictvím jemu podřízeného Wirtha spravoval Globocnik Bežec, Sobibor a Treblinku.¹⁵⁹ Toto je základní tepna vedoucí z nejvyšších míst až k jednotlivým táborům smrti. Je z ní patrné, že právě Wirth fakticky podléhal dvěma vzájemně na sobě nezávislým institucím, a to vůdcově kanceláři a kanceláři Globocnikově. Cennosti z Treblinky pak putovaly zřejmě po linii vedoucí přes Wirtha přímo do vůdcovy kanceláře, ačkoli měly končit v Globocnikově kanceláři. A to byla machinace, kterou měl odhalit právě Stangl.

To zřejmě vedlo ke vzniku dvou opozičních stran. Stangl se stal Globocnikovým mužem a společně s ním a jeho velitelstvím v Lublinu tvořil protipól vůči někdejšími spojencům Wirthovi a Eberlovi, „*těm lotrům*“, jak se nechal slyšet Globocnik, když se mu Stangl svěřil, že tito dva spiklenci posílali cennosti z Treblinky do vůdcovy kanceláře v Berlíně místo na jeho lublinské velitelství.¹⁶⁰

Po tom, co si s sebou Wirth přivedl pomoc z Bežce, začaly pro treblinskou posádku těžké časy. Prvotním úkolem bylo uklidit tábor. Pracovalo se od pěti ráno do jedenácti večer, po čemž následovalo školení vedené Wirthem, který v něm podrobně popisoval, jakými pravidly se bude řídit nový táborový provoz.¹⁶¹ Wirth v Treblince nakonec zůstal asi tři týdny, aby zavedl do táborového pořádku zcela novou organizaci.¹⁶² Stangl potvrdil, že „*Wirth zůstal dva týdny nebo tak a reorganizoval tábor. Uklidil ho – tak bych to nazval. Zavolal do Varšavy a zastavil transporty, aby bylo možné místo uklidit.*“¹⁶³ Ve skutečnosti to byl spíše Globocnik, kdo vydal rozkaz k zastavení transportů, jak vyplývá z Oberhauserovy

¹⁵⁸ Pro úplnost je třeba zmínit, že dispozičním právem nad cennostmi a penězi ze všech táborů Generálního gouvènementu (i Horního Slezska) náleželo Oswaldu Pohlovi, jehož autorita byla manifestována skrz kancelář A oddělení SS-WVHA (Hlavní ekonomický a správní úřad SS) při subordinaci duálního aparátu v Osvětimi a Lublinu, přičemž v Osvětimi byl na stejné pozici jako Globocnik v Lublinu Möckel. Pouze vyhlazovací tábor Kulmhof (Chełmno nad Nerem ve Wartheland) byl přímo podřízen nikoli WVHA – A, nýbrž ekonomickému oddělení ložžského ghetta, a to společně s táborem Pabianice. HILBERG, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 2*, s. 1016.

¹⁵⁹ BURBA, Manfred. *Ein NS-Vernichtungslager im Rahmen der „Aktion Reinhard“*, s. 8.

¹⁶⁰ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 163.

¹⁶¹ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹⁶² Einzelausfertigung der Gerichtsentscheidung des Verfahrens Lfd.Nr.746: LG Düsseldorf vom 22. 12. 1970, 8 ks 1/69, s. 773.

¹⁶³ SERENY, Gitta. *Into That Darkness*, s. 161.

výpovědi.¹⁶⁴ Wirth zřejmě neměl dostatečně vysokou hodnotu, aby byl kompetentní k tak důležitému kroku.

Baxter je toho názoru, že Wirth bydlel skoro celý měsíc v pokoji pro hosty, jenž sousedil s někdejší Eberlovým bytem, který nyní obýval Stangl.¹⁶⁵ Je pravděpodobné, že všichni členové německého personálu bydleli v jednom větším baráku, jehož interiér byl rozdělen na několik oddělení. Je možné, že Stangl s Wirthem (zpočátku snad ještě za přítomnosti Eberla), bydleli v oddělené barákové části, jež byla přepažená stěnou od ubikací ostatních příslušníků německé táborové posádky. Tento předpoklad lze podepřít skutečností, že Suchomel, jenž byl svého času uvnitř baráku v prostorách určených pro většinu mužstva, slyšel, jak za stěnou Wirth křičí na Eberla.¹⁶⁶

Závěr

Období první funkční fáze vyhlazovacího tábora Treblinka je velice málo probádané. Tento článek se přesto pokusil zpřístupnit nové informace, opírající se o působení Irmfrieda Eberla v tomto táboře v létě 1942. Eberl byl prvním operačním velitelem Treblinky, popř. jejím druhým velitelem, zohlední-li se funkce Richarda Thommaly, jenž velel její výstavbě.

V Eberlově životopisu zůstává spousta bílých míst. Přesto je možné jeho zločineckou kariéru strukturovat podle následujícího schématu: 1) V roce 1940 začal působit ve středisku „eutanazie“ Brandenburg, kde se podílel na fyzické likvidaci duševně a fyzicky nemocných občanů Třetí říše, a to především plynem ve speciálně upravené plynové komoře. 2) Přestoupil do typologicky příbuzného střediska Bernburg. 3) Přestože je to na základě pramenů nepravděpodobné, nelze zcela vyloučit, že se na konci roku 1941 seznámil s prostředím prvního tábora okamžitého vyhlazení Kulmhof (Chełmno), neboť jeho vznik významně ovlivnila politika středisek „eutanazie“. 4) V prvních měsících roku 1942 udílel „eutanazii“ smrtelně raněným vojákům Wehrmachtu na východní frontě. 5) V dubnu 1942 byl odeslán na školení do Sobiboru. 6) Do července 1942 vystupoval v roli koordinátora výstavby SS-Sonderkommando Treblinka, přičemž sídlil ve Varšavě. 7) Od července do září 1942 byl oficiálním velitelem vyhlazovací Treblinky. 8) V září 1942 se buďto vrátil do Bernburgu, anebo vykonával blíže nespecifikovanou činnost „na Východě“, po které se nejspíše v lednu 1943 odebral zpět do

¹⁶⁴ Srov.: „Głobocnik řekl těm dvěma civilům [...] že musí být zastaveny všechny transporty z Varšavy do Treblinky.“ TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“, s. 10.

¹⁶⁵ BAXTER, Ian. *Esesáci z Treblinky*, s. 81.

¹⁶⁶ Rozhovor Michala CHOCHOLATĚHO (historik) s Michaelem Tregenzou (historik), dne 31. 1. 2014 v Lublinu. Rozhovor v autorově archivu.

Bernburgu. Možné je i to, že po Treblince odjel do Bernburgu, aby se pak vrátil na Východ. 9) Na podzim roku 1943 byl povolán do Osvětími, kde se podílel na lékařských experimentech na tammních věznicích. Je ale možné, že do Osvětími za tímto účelem odjel již o rok dříve a jednalo se tak o onu blíže nespécifikovanou činnost „na Východě“. Počínaje rokem 1944 je jeho zločinecká dráha upozaděna ve prospěch frontové služby.

Použitě zdroje / References

Literatura

ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor. Treblinka: Vyhlašovací táborý akce Reinhard*. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-700-6.

BAXTER, Ian. *Esesáčiz Treblinky*. Líbeznice: Víkend, 2012. ISBN 978-80-7222-855-3.

BEEVOR, Antony – VINOGRADOVA, Luba (ed.) *Spisovatel ve válce. Vasilij Grossman s Rudou armádou 1941–1945*. Praha, Plzeň: Beta-Dobrovský-Ševčík, 2007. ISBN 879-80-7306-280-4.

BLATT, Thomas (Toivi). *Sobibór. Zapomniane powstanie*, Włodawa: Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, 2003. ISBN 83-912511-3-6.

BURBA, Manfred. *Ein NS-Vernichtungslager im Rahmen der „Aktion Reinhard“*. Göttingen, 2000.

CZARKOWSKI, Ryszard. *Cieniom Treblinki*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1989. ISBN-83-11-07724-X.

DANUTA, Czech (et al.). *Auschwitz: Nazistowski obóz śmierci*. Oświęcim: PMOB, 1998. ISBN 83-85047-69-7.

DONAT, Alexander (ed.). *The Death Camp Treblinka. A Documentary*. New York: Holocaust Library, 1979.

GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Praha: G plus G, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-86103-96-9.

GRABHER, Michael. *Irmfried Eberl. „Euthanasie“ – Arzt und Kommandant von Treblinka*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006. ISBN 3-631-54855-9.

HILBERG, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 2*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 1990. ISBN 978-3-5961-0612-7.

HILBERG, Raul. *The Destruction of the European Jews: Student Edition*. Teaneck: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1985. ISBN 978-0-8419-0910-6.

HOFFMANN, Ute – SCHULZE, Dietmar. *Gedenkstätte Bernburg: Nationalsozialistische Zwangssterilisation und „Euthanasie“ in der Landes-Heil und Pflgeanstalt Bernburg – eine Dokumentation*. Dessau: Regierungspräsidium Dessau, 1997.

HÖSS, Rudolf. *Velitelem v Osvětimi*. Praha : Academia, 2006. ISBN 80-200-1471-3.

CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination Camp Treblinka*. London: Vallentine Mitchell, 2004. ISBN 0-85303-457-5.

JEŘÁBEK, Martin. *Konec demokracie v Rakousku, 1932–1938: Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-51-9.

KLEE, Ernst. *„Euthanasie“ im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2014. ISBN 978-3-596-18674-7.

KLEE, Ernst. *Was sie taten. Was sie wurden. Ärzte, Juristen und andere Beteiligte am Kranken- oder Judenmord*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2012. ISBN 978-3-596-24364-8.

KOGON, Eugen. *Der SS-Staat: Das System der deutschen Konzentrationslager*, München : Kindler Verlag, 1974. ISBN 3-463-00585-9.

KOPÓWKA, Edward. *Treblinka. Nigdy więcej*. Siedlce: Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince, 2002. ISBN 83-88761-15-3.

KOPÓWKA, Edward – RYTEL-ANDRIANIK, Pawel. *Dam im imię na wieki (Iz 56,5). Polacy z okolic Treblinki ratujący Żydów*. Oxford, Treblinka: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2011. ISBN 978-83-7257-496-1.

KRAUS, Ota – KULKA, Erich. *Noc a mlha*. Praha: Naše vojsko – SPB, 1958.

LANG, Hans-Joachim. *Ženy z bloku 10. Lékařské pokusy v Osvětimi*. Praha: Ikar, 2014. ISBN 978-80-249-2394-9.

LANZMANN, Claude. *Shoah. The Complete Text of the Acclaimed Holocaust Film by Claude Lanzmann*. New York: Da Capo Press, 1995. ISBN 978-0-306-80665-0.

LEY, Astrid – HINZ-WESSELS, Annette (ed.). *The "Euthanasia Institution" of Brandenburg and der Havel. Murder of the ill and handicaped during National Socialism*. Berlin: Metropol, 2012. ISBN 978-3-8633-1086-8.

PATFIELD, Peter. Himmler: *Reichsführer SS*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-283-0.

RAJCHMAN, Chil. *Útěk z Treblinky: Přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách: Treblince*. Libeznice: Vikend, 2010. ISBN 978-80-7222-707-5.

REDER, Rudolf. *Bełżec*. Kraków: Fundacja Judaica, PMOB, 1999. ISBN 83-907715-3-5.

SERENY, Gitta. *Into That Darkness*. New York: Vintage Books, 1983. ISBN 0-394-71035-5.

SCHELVIS, Jules. *Sobibor. A History of a Nazi Death Camp*. Oxford, New York: Berg, 2007. ISBN 978-1-84520-419-8.

WEBB, Chris – CHOCHOLATÝ, Michal. *The Treblinka Death Camp. History, Biographies, Remembrance*. Stuttgart, Hannover: Ibidem Verlag, 2014. ISBN 978-3-8382-0656-1.

Edice

Einzelausfertigung der Gerichtsentscheidung des Verfahrens Lfd.Nr.746: LG Düsseldorf vom 22. 12. 1970, 8 ks 1/69, in: MILDT, Dick W. de, RÜTER, C. F. (ed.), *Justiz und NS-Verbrechen, Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen, Band XXXIV, EX POST FACTO Productions, Amsterdam University Press, K. G. Saur Verlag, Amsterdam, München 2005.*

Články ve sborníku

TREGENZA, Michael. Christian Wirth. Inspekteur der SS-Sonderkommandos „Aktion Reinhard“. In: MURAWSKA-GRYŃ, Zofia (ed.) *Zeszyty Majdanka XV, Lublin : Państwowe Muzeum na Majdanku, 1993, s. 7–55.*

Archivy

Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie

Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden

Yad Vashem Archives

Elektronické zdroje

Dobrozdání Fritze Karla Alberta Bleicha, 27. 11. 1946. [Online] Dostupné z: <<https://www.holocausthistoricalsociety.org.uk/contents/euthanasia.html>> [Cit. 2019-12-01].

Výpověď Williho Mentze o svém pobytu v Treblince. [Online] Dostupné z: <<http://www.nizkor.com/ftp.cgi/camps/aktion.reinhard/treblinka/ftp.cgi?camps/aktion.reinhard/treblinka//mentz.001>> [Cit. 2020-11-29].

Rozhovory

Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Edi Weinsteinem (očitý svědek Treblinky), dne 13. 8. 2008 v Praze. Rozhovor v autorově archivu.

Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Michaelem Tregenzou (historik), dne 31. 1. 2014 v Lublinu. Rozhovor v autorově archivu.

Rozhovor Michala CHOCHOLATÉHO (historik) s Pinchase Epsteinem (očitý svědek Treblinky), dne 2. 3. 2008 v Petach Tikvě. Rozhovor v autorově archivu.

Z e-mailové korespondence mezi Michalem CHOCHOLATÝM a Edwardem Weinsteinem (očitý svědek Treblinky) z 28. 4. 2008. Korespondence v autorově archivu.

O autorovi

Mgr. Michal Chocholatý, Ph.D. je český historik, spisovatel a středoškolský učitel na Střední průmyslové škole stavební v Plzni, který se zabývá dějinami nacistických táborů. Specializuje se především na vyhlazovací tábory Treblinku a Sobibor, dále pak na nacistické lékaře Irmfrieda Eberla a Sigmunda Raschera. Je také recenzentem knih s tematikou nacistických táborů.